

A világi felsőségről,

hogy meddig tartozik neki az ember engedelmességgel.

A fenséges s nagyságos fejedelemnek és Urnak, János szász hercegnek, Thüringia tartomány grófjának és Meiszen őrgrófjának az én kegyelmes uramnak.

Kegyelem és békesség a Krisztusban! Legfenségesebb nagyságos fejedelem, kegyelmes uram! A szükség és sok embernek kérése, mindenekelőtt fejedelmi kegyelmeségek kívánsága ismét arra kényszerítetek, hogy írjak a világi felsőségről s annak hatalmáról, hogy mikép kell azzal keresztyénileg élni és meddig tartozik neki az ember engedelmességgel.¹

Mert Krisztusnak ez a mondása eltölti őket, Mát. 5, (39): „A gonosznak ne állj ellen gonosszal, hanem légy engedelkeny ellenfelednek“ és „aki alsó ruhát elveszi tőled, add oda neki a felső ruhát is“ és Róm. 12, (19) „Enyém a boszúállás, én fogok fizetni.“ Ezeket a mondásokat időnk előtt Volusian fejedelem Szt. Ágostonnak szemrehányásként hozta fel s megtámadta a ker. tant, hogy megengedi a rossznak, hogy rosszat tegyen és hogy a világi hatalommal össze nem férhet. Hasonlóan megütköztek a zofisták is a főiskolákban,² amikor a kettőt nem tudták összegyeztetni és hogy a fejedelmeket pogányokká ne tegyék, azt tanították, hogy Jézus ezt nem parancsolta, hanem a tökéleteseknek tanácsolta. E szerint Krisztusnak hazugnak s igaztalannak kellett lennie, csak hogy megmaradja-

nak a fejedelmek a magok tekintélyében. Minthogy a fejedelmeket nem emelhatték, Krisztust kellett letaszítaniok, nekik a vak, nyomorúlt zofistáknak. S ez az ő mérges tévedésök elterjedt az egész világon úgy, hogy Krisztusnak ilyenmű tanítását mindenki a tökéleteseknek szóló tanácsoknak s nem minden keresztyénnek egyetemlegesen szükséges parancsoknak tekinti. És ez egész addig terjed, míg a püspökök tökéletes rendjének s mi több a legtökéletesebb rendnek, a pápáinak, nem csupán ezt a tökéletlen hatalmi jogkört s világi felsőséget kezére játszották, hanem senkinek a világon oly szívesen nem kívánták azt, mint éppen annak; annyira teljesen hatalmába kerítette az ördög a zofistákat és a főiskolákat, hogy magok sem látják, hogy mit és miképpen kelljen beszélniök, vagy tanítaniok.

Én azonban reményelem, hogy a fejedelmeket és a világi felsőséget fel fogom világosíthatni, hogy ők keresztyének maradjanak, Krisztus pedig Úr legyen és mindazonáltal Krisztus parancsai az ő kedvökért ne válhassanak tanácsokká. Ezt akarom én tenni fejedelmi kegyelmességnek alázatos szolgálatára s mindenkinek, akinek erre szüksége van, hasznára, Krisztusnak, a mi Urunknak dicséretére s magasztalására. Isten kegyelmébe ajánlom fejedelmi kegyelmességedet összes gyermekeivel, aki könyörületességében tartsa meg kegyelmesen. Amen.

Wittemberg, ujév napján 1523.

Fejedelmi kegyelmességnek
alázatos híve

Luther Márton.

Ennek előtte írtam én egy könyvecskét a német nemességhez³ és előadtam, hogy mi az ő keresztyén hivatása és feladata; de, hogy ennek utána miképpen cselekedtek, eléggé szemünk előtt lebeg még.⁴ Ez okból most minden igyekezetemet annak megírására kell fordítanom, hogy mit kell engedniök és mit nem kell tenniök.

És én reményelem, hogy a szerint fognak igazodni, mint a hogy a másik szerint igazodtak, hogy csak megmaradjanak fejedelmeknek és sohase legyenek keresztényekké. Mert a mindenható Isten bolonddá tette a mi fejedelmeinket, hogy ők másképp nem gondolkoznak, bármit is tesznek s parancsolnak az Ő alattvalóiknak és az alattvalók is tévedésben vannak, amikor hiszik, hogy mindenben elannyira tartoznak engedelmeskedni, hogy kezdték az embereknek parancsolni, hogy vessék el maguktól könyveiket, higgyenek abban s ragaszkodjanak ahhoz, amit ők írnak elő nekik, minek folytán dőltyükben Isten trónját is elfoglalják s a lelkiismeret és hit dolgában erőszakoskodnak és az Ő bolond agyuk szerint a Szt. Lelket megleckéztetik. Mindazáltal azt hánytorgatják, hogy azért nem szabad nekik szemrehányást tenni, hanem még kegyelmes úrfiaknak is kell őket nevezni.

Írnak s nyomatnak iratokat, melyek szerint a császár parancsolta azt s ők keresztyén engedelmes fejedelmek akarnak lenni; mintha azt tényleg komolyan vennék s ki nem látszanék a gonosz lóláb.⁶ Mert szeretném látni, hogyha a császár egy várat, vagy várost elfoglalna tőlük, vagy valami más igaztalanságot követne el, nem találnák-e helyesnek a császárnak ellentállani és nem engedelmeskedni. De, mivel szegény ember nyúzásáról és Istennek igéje ellen elkövetett megtorlásról van szó, azért császári rendelet iránt való engedelmességnek kell azt nevezni. Az ilyen embereket régebben gazembereknek nevezték, most keresztyén, engedelmes fejedelmeknek kell őket nevezni s mindamellettt senkit sem akarnak engedni kihallgatásra, vagy felelősségadásra, bármennyire kívánja is valaki; pedig ez rájuk nézve elviselhetetlen lenne, hogyha a császár, vagy más valaki velök így rendelkeznék. Ezek azok a fejedelmek, kik a német császárságban uralkodnak; ez okból kell a dolgoknak, miként észleljük, oly finomul folyniok az összes országokban.

Minthogy azonban az ilyen bolondoknak tombolása a keresztyén hit eltörlésére, az Isten igéjének megtagadására

és az isteni fenség gyalázására vezet, nem akarom és nem tudom tovább nézni az én nem kegyelmes uraimnak és úrfiainak munkáját s legalább szavakkal kell ellentállanom nékiek. És hogyha a pápától, ezen ő bálványuktól meg nem ijedtem, aki azzal fenyeget, hogy a lelket és az eget elveszi tőlem, meg kell mutatnom, hogy az ő felfújt söpredék hadától sem félek, amely azzal fenyeget, hogy a testemet s a földet elveszi tőlem.⁶⁾ Adja Isten, hogy addig kelljen hazudniok, míg a szürke csuhák eltűnnek és segítsen is meg, hogy a fenyegetésök miatt meg ne haljunk. Ámen.

Legelőszőr alaposan be kell bizonyítanunk, miszerint a világi jog és hatalom Isten akaratából és rendeléséből van a világon. Az íráshelyek pedig, melyek ezt bizonyítják, a következők: Róm. 13. (1-2). „Minden lélek a felső hatalmasságoknak engedelmes legyen, mert nincs hatalmasság, ha nem Istentől és amely hatalmasságok vagynak, az Istentől rendeltettek; azért valaki ellene támad a hatalmasságoknak, az Isten rendelésének támad ellene, akik pedig ellene támadnak, ők magok büntetést szereznek maguknak.“ — Épen úgy: I. Péter 2. (13-14). „Annak okáért engedelmesek legyetek minden emberi rendelésnek az Úrért; akár királynak, úgymint felső méltóságban helyezettettek; akár tisztartóknak, úgymint kik attól bocsáttatnak, mind a gonosztévőknek büntetésekre, mind a jóltévőknek dicséretekre.“

S ez a joga volt a felsőségnek a világ kezdetétől fogva, mert, mikor Kain a maga testvérét, Abelt megölte, olyannyira félt, hogy meg fogják ölni, hogy az Isten egy különleges tilalmat állított s a büntető hatalmat az ő kedvéért felfüggesztette, hogy senkise ölje meg őt. Ez a félelem nem lett volna benne, hogyha nem látta s nem hallotta volna Ádámától, hogy a gyilkosokat megölni kell.

Azután az Isten határozott szavakkal kifejezte s megerősítette ebben az özönvíz után, amikor így szól I. Mózes

9, 6. „Aki embervért ont, annak vére emberek által ontassék.“ S ezt nem kell Istentől a gyilkosok felett kimondott kínzóeszköznek s büntetésnek tekinteni, mert sok gyilkos bűnbánat és kegyelem folytán élve marad és fegyver nélkül hal meg; hanem ez a büntető hatalomra vonatkozólag van mondva, hogy a gyilkos méltó a halálra és jog szerint ki kellene őt végezni. Akár a jog akadályoztatásának, akár pedig a büntető hatalom mulasztásának tulajdonítandó, hogyha egy gyilkos természetes halállal hal meg, az Írás azért mégsem hazug, mikor ezt mondja: „Aki embervért ont, annak vére emberek által ontassék.“ Mert az az embereknek hibája, vagy érdeme, hogyha egy ilyen Istentől adott törvényt nem hajtának végre, mint, ahogy más isteni parancsolatokat is elhagynak az emberek. — Azután Mózes törvénye is megerősíti. II. Mózes 21, 14 „Mikor pedig valaki felebarátjára szándékozik és megöli azt álnoksággal, az én oltáromtól is elvonjad a halálra.“ Ugyanott ismét (23—25 versek) „Életért életet, szemet szemért, fogat fogért, kezét kézéért, lábat lábért, sebet sebért, kéket a kékért.“ Azonfelül Jézus is megerősíti, amikor Péternek a kertben szól: „Aki fegyvert fog, fegyver által vész is el.“ Mit ép úgy kell érteni, mint I. Móz. 9, (6): „Aki embervért ont, annak vére emberek által ontassék.“ És kétségtelenül ezen mondásával Krisztus épen arra céloz s ugyanazt a mondást akarja felhozni s megbizonyítani.

Igy tanít Ker. János is; amikor a katonák kérdezték, hogy mit tevék legyenek, azt mondá (Luk. 3, 14): „Senkit meg ne rontsatok, senki ellen ne patvarkodjatok és megelégedjete a ti zsoldotokkal.“ Hogyha a fegyveres hatalom nem isteni rend lenne, azt kellett volna mondania, hogy szűnjenek meg katonák lenni, mert hiszen népét tökéletessé kellett tennie s keresztyénileg oktatnia. Tehát biztos és eléggé világos, hogy mennyire akarja az Isten a világi büntető hatalmat és jogot gyakorolni a rossznak büntetésére és az istenfélőknek védelmére.

Másodszor ez ellen hatalmas bizonyíték, hogy Jézus Máté 5. 38—41 így szól: „Hallottátok, hogy megmondattok:

„Szemet szemért és fogat fogért. Én pedig azt mondom néktek, hogy a gonosznak ne álljatok ellene gonosszal; hanem, aki téged jobb felül arcul ütend, fordítsad a másik orcádat is; és aki akar veled törvénykezni és el akarja venni a te alsó ruhádat, engedd néki felső ruhádat is. És ha téged egy mérföldre kényszerít menni, menj el vele kettőre.“ Ép úgy Pál Róm. 12, (19): „Magatokért bosszút ne álljatok, Szerelmesim; hanem adjatok helyt az Isten bosszúállásának, mert meg vagyon írva: „Enyém a bosszúállás, én megfizetek, ezt mondja az Úr.“ Ép úgy Máté 5, (44) „Szeressétek ellenségeiteket, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék stb.“ Azután I. Péter 3, (9): „Senki se fizessen gonosszal a gonoszért, vagy szidalommal a szidaloméért.“ Ezek és ezekhez hasonló mondások keményen hangzanak mindig, mintha a keresztyének az újszövetség szerint semmiféle világi büntető hatalommal nem bírhatnának.

Ezért mondják a zofisták is, hogy Krisztus ezzel feloldotta Mózes törvényét s a parancsolatokból tanácsokat csinálnak a tökéletesek részére s a keresztyén tant és hivatást két részre osztják: az egyiket nevezik tökéletesnek s annak ezen tanácsokat adják, a másikat tökéletlennek s annak a parancsolatokat itélik oda⁷. S teszik azt tisztán saját gonoszságukból s engedetlenségükből minden irási megokolás nélkül s nem látják, hogy Krisztus ugyanazon helyen a maga tanításával oly szigorúan ránk parancsol, hogy még a legcsekélyebb előírást sem akarja eltöröltetni és pokolra kárhoztatja mindazokat, akik ellenségeiket nem szeretik.

Ezért nekünk másképp kell a dologhoz hozzászólnunk, hogy Krisztus beszéde mindenkire egyformán kötelező legyen, akár tökéletes, akár tökéletlen, mert a tökéletesség és tökéletlenség nem a cselekedetekben áll és nem képez semmi különös külső hivatást a keresztyének között, hanem áll szívben, hitben és szeretetben, hogy aki többet hisz és szeret, az tökéletes, legyen! bár külsejére nézve férfi, vagy nő, fejedelem, vagy paraszt, szerzetes,

vagy világi ember; mert szeretet és hit nem csinál secretákat, sem külső különbségtételeket.

Harmadszor Ádám gyermekeit és az összes embereket két részre kell osztanunk; egyik részét Istenországába, másik részét a világ birodalmába. Kik Istenországába tartoznak, ezek azok, kik Krisztusban igazán hisznek s ezek Krisztus alattvalói, mert Krisztus az úr s király Istennek országában, miként azt a II-ik zsoltár (6) és az egész Írás mondja; s ő azért jött, hogy Istenországát kezdje s e világban létesítse. — Annálfogva mondja Pilatus előtt is: „Az én országom nem e világból való, hanem, aki az igazságból van, hallja az én beszédemet.“ S az evangéliomban mindig felvonultatja az Istenországát és így szól: „Térjetelek meg, mert eljött a mennyekországa“, s épúgy: „Keressétek előbb a mennyekországot s annak igazságát“. És nevezi az evangéliomot Istenországa evangéliomának, mivelhogy Istenországát tanítja, kormányozza és fenntartja.

Iám ezeknek az embereknek nincs semmi szükségök sem világi hatalomra, sem jogra. És ha az egész világ igazi keresztyénekből, azaz igazi hívőkből állana, akkor semmiféle fejedelemre, királyra, úrra, büntető hatalomra, vagy jogra, nem lenne szükség és nem is lenne hasznos; mert mely okból lenne erre szükségök? holott szívükben a Szt. Lélek van, aki őket tanítja és eszközli, hogy senki se kövessen el jogtalanságot, mindenkit szeressen, mindenkitől szívesen, vidám lélekkel szenvedje el a jogtalanságot, még a halált is. Ahol a jogtalanságnak csupa eltérése és csupa jogos cselekvés van, ott nincs helye semmi civódásnak, veszekedésnek, perlekedésnek, bírának, büntetésnek, jognak s hatalomnak. Ez okból képtelenség, hogy a keresztyének között világi hatalom vagy jog tenni valót találna, mivelhogy maguktól sokkal többet tesznek, mint amennyit minden jog és tan követelhet. Mint Pál mondja I. Tim. 1, (9): „A törvény az igazaknak nem adatott, hanem az igaztalanoknak“. Miért van az? Azért, mert az igaz magától mindent és többet tesz, mint amennyit minden jog követel.

De az igazságtalanok nem tesznek semmi jogosat, azért szükségük van a jogra, hogy őket tanítsa, kényszerítse és sűrgesse a jó cselekedetre. A jó fának nincs szüksége semmi tanításra, vagy jogra, hogy jó gyümölcsöt teremjen, hanem természete hozza magával, hogy minden jog és tau nélkül terem, amint az neki tulajdonsága. Mert ostoba embernek kellene lennie annak, aki az almafa részére egy törvény- s jog-könyvet csinálna a célból, hogy miként kelljen teremnie almát és nem tüskét, mikor természeténél fogva jobban termi, mint ahogy ő azt az összes könyvekkel leírni és parancsolni képes. Az összes keresztyének ugyanis a lélek és a hit által oly természetűekké vannak alkotva, hogy önként tesznek jót és jogosat sokkal könnyebben, mint a hogyan őket erre az összes törvényekkel tanítani lehet és önmagukra nézve nincs szükségük sem törvényre sem jogra.

Erre te azt feleled: Miért adott az Isten az összes embereknek aanyi sok törvényt és Krisztus is a maga evangéliomában soknak megtartására tanít? Erről már a postillában és másutt sokat írtam. Most lehető legrövidebben írok: Pál mondja: a törvény a bűn miatt adatott; azaz, hogy azok, akik nem keresztyének, a törvény által külsőleg kényszerítettessenek a rossz cselekedetektől való tartózkodásra, mikép alább hallani fogjuk. Mivel pedig a természettől fogva egy ember sem keresztyén, vagy kegyes, hanem mindnyájan bűnösök és gonoszak, azért az Isten a törvény által tiltja őket attól, hogy a magok gonoszságát tetszés szerint cselekedeteikkel külsőleg nyilvánítsák.

Ezenfelül Pál a törvényhez még egy hivatást fűz: (Róm. 7, (7); Gal. 2, (21)), hogy a bűn beismerésére tanít, hogy az az embert kegyelemre és Krisztusban való hitre szorítsa. Így tesz Krisztus itt is: Mát. 5, (39) amikor azt tanítja, hogy a gonosznak nem kell ellentállani; amivel a törvényt magyarázza és azt tanítja, mikép lehet és kell egy igaz keresztyén embernek ügyeskednie, amint tovább olvasni fogjuk.

Negyedszer: a világi birodalom, vagy a törvény alá tartoznak mindazok, akik nem keresztyének; mert, miután kevesen hívők s az embereknek legkisebb része él keresztyén módon, úgy, hogy a gonosznak ellent ne álljon, sőt hogy maga rosszat ne tegyen, ez okból az Isten ezek részére a keresztyén hivatáson s Istenországán kívül egy más kormányzatot rendelt s őket a fegyveres hatalom alá vetette, hogyha szívesen akarják is a gonoszságot, mégsem tehetik; és hogyha teszik is, mégsem tehetik sem félelem nélkül, sem békével és szerencsével. Mint ahogy egy vad állatot láncsal és kötelekkel fogva tartanak, hogy természetének megfelelően ne harapasson s ne téphessen, jóllehet azt örömmel tenné; mire pedig egy szelid s engedelmes állatnál nincs szükség, mert láncok és kötelek nélkül is ártalmatlan.

Mert hogyha ez nem lenne, holott az egész világ gonosz és ezrek között alig akad egy igaz keresztyén, akkor egyik a másikat felfalná, úgy hogy senkisémet nevelhetne feleséget s gyermeket; nem táplálkoznék és Istennek nem szolgálhatna, miáltal a világ pusztasággá változnék. Ez oknálfogva rendelte az Isten a kétféle kormányzatot, a szellemit, amely keresztyén és kegyes embereket nevel a Krisztus alatt Szt. Lélek által és a világit, amely arra nézve rendelkezik, hogy a nem keresztyének és a gonoszok külsőleg békében éljenek s csendesen legyenek hátlalkodások nélkül. Így értelmezi Szt. Pál a világi hatóságot Róm. 13, (3) és szól: „Nem a jó, hanem a rossz cselekedeteknek kell félniök.“ És Péter (I. Pét. 2, 14) mondja: „A rossznak megbosszulására s az istenfélőknek dicséretére adatott.“

Ha tehát valaki az evangéliom szerint akarná kormányozni a világot s minden világi törvényt és hatalmat megszüntetni s előadná, hogy mindenki meg van keresztyélve és keresztyén, s közöttök az evangéliom semmi igazságszolgáltatást s büntető hatalmat nem engedne s nem is lenne reá szükség, találd ki, kedvesem, mit tenne az ilyen? Nem egyebet, mint hogy széttépné a vad s rossz állatoknak köteleit s láncait, hogy mindenkit széttépje-

nek és szétmarcangoljanak s amellet előadná, hogy azok csupa finom, szelid, engedelmes állatocskák; én azonban nagyon jól érezném azt az én sebeimen. Ily módon a gonoszok a keresztyén név alatt visszaélnének az evangéliomi szabadsággal, folytatnák garázdálkodásukat s mondanák, hogy ők keresztyének és semmiféle törvénynek, vagy hatalomnak nincsenek alávetve, amint most egyesek őrzöngenek és bolondulnak.

Ezeknek azt kellene mondani: Igaz ugyan, hogy a keresztyének önmagokért semmi törvénynek, vagy hatalomnak nincsenek alávetve, s nincs is szükségök, hogy legyenek; ámde előbb láss hozzá s tedd a világot teljesen keresztyénné, mielőtt azt keresztyén és evangéliomi módon kormányzod; csak hogy azt soha nem fogod tenni, mert a világ s a tömeg nem keresztyén és az marad, jóllehet mindenki meg van keresztelve s keresztyénné nevezetik. Ámde azt mondják, a keresztyének messze laknak egymástól. Ez okból lehetetlenség a világon, hogy a keresztyén kormányzás általános legyen az egész világ felett, avagy csak egy ország, vagy tömeg felett is, mert sokkal többen vannak a gonoszak, mint az istenfélők. Ez okból egy egész országot, vagy világot meghódítani az evangéliommal s kormányozni olyan vállalkozás, mintha egy pásztor egy istállóba hajtana farkasokat, oroszlánokat, sasokat, juhokat s mindegyiket szabadon hagyná a többi között járni és mondaná: Itt legeljetez, legyetek szelidek s békések egymás iránt, az istálló nyitva áll, legelőtök van elég, kutyáktól s bunkótól nem kell félnetek. Itt a juhok békében lennének ugyan s békésen legelnének s kormányoztatnák magukat, de nem sokáig élnének s egy állat sem maradna meg a másiktól.

Ez okból ezt a két kormányzatot szándékosan el kell választani egymástól s mind a kettőt meghagyni; az egyiket, amely istenfélővé tesz, a másikat, mely a külső békét szerzi s tiltja a rossz tetteket; egyik sem elég a másik nélkül a világban, mert Krisztusnak lelki uralma nélkül, világi hatóság által senkiséz lehet kegyes az Isten előtt.

Krisztusnak országa e szerint nem vonatkozik az összes emberekre, hanem mindenkor arra a kevés keresztyénre, a kik közte vannak a nem keresztyének között. Ahol csupán a világi hatalom, vagy törvény kormányoz, ott csupa képmutatásnak kell lennie, még ha azok Istennek törvényei lennének is; mert ha nincs a szívben a Szt. Lélek, a nélkül senki sem lehet kegyes, bármily tiszta cselekedeteket tesz is. Ahol pedig egyedül a szellemi hatalom uralkodik ország és emberek felett, ott leveszik a gonoszságról a zabolát s szabad minden istentelenség, mert a közönséges világ be nem fogadhatja s meg nem értheti. Ebből látod tehát, hová céloznak Krisztusnak szavai, amelyeket feljebb felhoztunk Máté 5, (39) fejezetéből, hogy t. i. a keresztyének nyomják el a jogot és a világi hatalmat. Tulajdonkép csak az ő kedves keresztyén híveinek mondja; ők azt önkénytelenül is elfogadják és úgy is cselekszenek, nem csinálnak belőle tanácsokat, mint a zofisták, mert már a szívük a Szt. Lélek által oly természetűvé lett, hogy senkinek sem tesznek rosszat s mindenki részéről nyugodtan eltűrik a rosszat. Ha tehát az egész világ keresztyénekből állana, akkor ezek a szavak mindenkit köteleznének s az emberek így cselekednének. De mivel nem keresztyének, e szavak nem vonatkoznak rájuk és nem is cselekszenek azok szerint, hanem tartoznak egy más kormányzat alá, amely a nem keresztyéneket külsőleg kényszeríti és hajtja békére és jóra.

Azért nem viselt Krisztus fegyvert és nem is rendelt a maga országában, mert ő a keresztyéneknek királya s uralkodik törvény nélkül csupán a Szt. Lélek által. És jóllehet a fegyvert meghagyja, mégsem használta, mert az nem az ő országának szolgálatára van, amelyben csupa istenfélők vannak. Ez oknál fogva Dávid sem építhette időnek előtte a templomot, mivelhogy sok vért ontott s háborúskodott; nem mintha ezzel igazságtalanságot követett volna el, hanem mivel nem lehetett Krisztus képviselője, akinek fegyver nélkül békés országgal kellett bírnia; hanem Salamonnak kellett azt

tennie, kinek neve magyarul annyit tesz: békében gazdag, vagy békés, vagy akinek békés országa volt, amivel Krisztusnak, az igazi Békésnek és Salamonnak békeországa volt jelezhető.⁸⁾ Épúgy az egész templomépítésnél sohasem lehetett hallani vasat, beszéli a szöveg; mindez azért történt, hogy minden kényszer és sürgetés nélkül, minden törvény és fegyver nélkül békés népe legyen a Krisztusnak. Ezt értik a próféták: CX. Zsolt. (3 v.) „A te néped léssen szabad akarata szerint.“ Ézs. 11, (3) „Nem ártanak és senkit el nem veszítenek az én egész szent hegyemen.“ Ézs. 2, (4) „Az ő szabályjokból kapákat és az ő dárdájokból sarlókat csináljanak, és egy nép más nép ellen fegyvert ne vonjon, se pedig többé hadakozást ne tanuljanak.“

Aki ezeket és hasonló mondásokat oly nagy körre vonatkoztatná, a meddig Krisztus nevét hangoztatják, az ugyancsak kiforgatná az Írást. Ezek csupán az igaz keresztyénekre vonatkozólag mondattak, akik bizonyára így is cselekszenek egymás között.

Ötödször. Te erre ezt mondod: Mivel keresztyéneknek a világi rendre és törvényre szükségök nincs, miért szól Pál Róm. 13, (1) az összes keresztyénekhez így? : „Minden lélek a felső hatalmasságoknak engedelmes legyen.“ És Szt. Péter I. lev. 2, 13. „Annakokáért engedelmesek legyetek minden emberi rendelésnek . . .“ stb., mint feljebb mondtam. Válasz: Most mondtam, hogy a keresztyéneknek egymás között, magukban véve és magukért nincs szükségök sem törvényre, sem hatóságra, mert sem szükségét nem érzik, sem hasznát nem látják. De mivel az igaz keresztyén a földön nem önmagának, hanem felebarátainak él és szolgál, az okból ezen szellemnek megfelelően cselekszi azt is, amire neki nincs szüksége, de a felebarátjának hasznos és szükséges. Mivel pedig a hatóság nagyon szükséges és hasznos az egész világra nézve, hogy a béke fentartható, a bűn büntethető s a gonoszok akadályozhatók legyenek; ez okból a legkészségesebben alárendeli magát a hatalom uralmának, szíve-

sen enged neki, tiszteli a felsőséget, szolgál s mindent megtesz, amit csak képes s ami a hatóságnak javára válik, hogy legyen tekintélye és félelemmel viseltessék iránta mindenki, jóllehet ezek egyikét sem igényli és szüksége, mert ő abban szorgalmas, ami másoknak hasznos és jó, mint Pál tanítja (Efez. 5,(4). Mint ahogy minden más szeretetműveit is végzi, amelyek egyikére sincs szüksége. Mert ő látogatja a betegeket nem azért, hogy attól ő maga egészséges legyen; senkit sem etet azért, mivel neki szüksége lenne ételre; hasonlóképp nem azért szolgálja a felsőséget, mivel szüksége van reá, hanem, mivel másoknak van szükségök reá, hogy őket védje és a rosszak rosszabbak ne legyenek. Mert ő ezzel semmit sem veszít s az ilyen szolgálat semmit sem árt neki, a világnak pedig hasznára van. Ha pedig nem tenné, így nem cselekednék keresztyén módon, sőt a szeretet ellen cselekednék, másoknak is rossz példát adna, akik hasonlóan semmi felsőséget nem akarnának elismerni, következtében nem lennének keresztyének. Ebből pedig az evangéliomra szégyen származnék, mintha lázításra tanítana és dacos embereket nevelne, akik senkinek sem hasznára, sem szolgálatára lenni nem akarnak, holott a keresztyén embert mindenkinek szolgájává teszi. Így fizetett Krisztus adót (Máté 17, 27), hogy az embereket ne haragítsa, holott nem volt kénytelen azt tenni.

Igy tehát valóban látod Krisztus szavaiban (Mát. 5, 39) is kifejezve azt a tanítást, hogy a keresztyéneknek nem szabad egymás között semmiféle világi hatalommal, vagy törvénnyel birniok; ámde nem tiltja azt, hogy szolgáljunk s engedelmeskedjünk azoknak, akiknek kezében világi hatalom s kormányzás vagyon. De sőt annál inkább, mivel neked arra szükséged nincsen s nem is kell, hogy legyen, tartozol szolgálni azokat, akik nem emelkedtek oly magasra, mint te s akiknek arra szükségök van. Jóllehet neked nincs szükséged, hogy ellenségedet büntessék, de szüksége van a te beteg felebarátodnak, akin segíteni tartozol, hogy békéje legyen és ellenségének

ne adózzon; s ez nem történhetik, hogyha a hatalom és felsőség nem részesül tiszteletben és félelemben. Krisztus nem így szól: ne szolgálj a hatalmat, sem hogy ne engedelmeskedjél neki, hanem így: ne állj ellen a gonosznak; mintha azt mondaná: élj úgy, hogy mindent eltűrj, hogy a hatóságra ne legyen szükséged, hogy rajtad segítsen s szolgáljon, használjon, vagy szükségletedet képezze, hanem ellenkezőleg, hogy te segíts neki, szolgálj, használj és szükséges légy. Én tégedet magasabban állónak és sokkal nemesebbnek akarlak tartani, semhogy reá szükséged legyen, hanem ő neki legyen szüksége te reád.

Hatodszor: Azt kérded, hogy vajjon a keresztyén ember viselhet-e hivatalt s büntetheti-e a rosszakat, midőn Krisztus szavai oly egyszerűen s világosan hangzanak: „ne állj ellen a gonosznak“, hogy a zofistáknak ebből tanácsot kellett csinálniok?⁹⁾ A felelet: te most kétféle esetet hallottál, az egyik az, hogy a keresztyének között a világi hatalomnak nincs helye; ez okból a keresztyének felett és között nem viselhetsz hivatalt, mert erre szükségük nincs. Ez okból a kérdéssel a másik félhez kell fordulnod, azokhoz, akik nem keresztyének, hogy vajjon azt itt keresztyénileg alkalmazhatod-e? Ez a másik eset, amikor a hatóságot szolgálnod s javát előmozdítanod kell, amennyire lehet, ha kell testtel, anyagi jóval, becsülettel s lélekkel. Mert ez oly intézmény, melyre neked nincs ugyan szükséged, de hasznos és szükséges az egész világnak s felebarátodnak. Ez okból, ha azt látod, hogy hóhérokban, hopmesterekben, bírákban, urakban s fejedelmekben van szükség és képesnek tartod magadat, vállalkoznod és keresned kellene azt, hogy a hatóság, mely szükséges, ne legyen megvetve és lanyha, vagy elpusztuljon, mert a világ nem tud s nem akar az ő szája íze szerint igazodni. Oka: Mert ebben az esetben teljesen idegen szolgálatra és munkálkodásra vállalkoztál s az sem neked, sem vagyondodnak, sem becsületednek, hanem csupán felebarátodnak s másoknak használ és nem tennéd abban a véleményben, hogy bosszút állani, vagy rosszat rosszal fizetni

akarsz, hanem a te felebarátodnak javára és mások védelmének s békéjének fentartására. Mert te magad ragaszkodol az evangéliomhoz s Krisztus tanítása szerint élsz, s hogyha téged és a te dolgodat jogtalanság érné, szívesen szenvedsz még egy más arcúltétet is s a felső ruhádat is oda adod az alsó ruháddal.

Igy egyeztethető össze szépen a kettő, hogy eleget tész úgy az Istenországának, mint a világi hatalomnak külsőleg és belsőleg s egyúttal rosszat s jogtalanságot szenvedsz s rosszat és jogtalanságot büntetsz; viszont a rossznak nem állsz ellene s mégis ellentárlsz. Mert egyfelől nézed magadat s a te javadat, másfelől felebarátodat s az ő dolgait. Magadat és ami a tied gondozod az evangéliom szerint és szenvedsz jogtalanságot, mint egy igaz keresztyén magadért; másra s dolgaira viselsz gondot a szeretet szerint s nem szenvedsz semmi jogtalanságot felebarátodért, a mit az evangéliom nem tilt, de sőt más helyütt megparancsol.

Ily módon hatalmat gyakoroltak az összes szentek a világ kezdetétől kezdve, Ádám s az ő utódai. Igy gyakorolta Ábrahám, amikor Lotot, testvérének fiát megszabadította s megverte a négy királyt (I. Móz. 14,^{1,5}), holott pedig tetőtől-talpig evangéliomi ember volt. Igy verte le Sámuel a szent próféta Agag királyt (I. Kir. 15,³³) és Ilyés Baál prófétáit (I. Kir. 18,⁴⁰). Igy gyakorolták azt Mózes, Jósue, Izrael fiai, Sámson, Dávid s az ó-szövetségnek minden királya és fejedelme. Épúgy Dániel s az ő társai, Ananias, Asarias, Misael Babiloniában. Épúgy József Egyiptomban stb.

De ha valaki kifogásolni akarná, amennyiben az ó-testamentom el van törülve s többé nem érvényes s ezért a keresztyén embereknek ily példát felhozni nem lehet, annak azt válaszolom, hogy nem oda Buda; mert Szt. Pál I. Kor. 10,³ így szól: „Mindnyájan egy lelki eledelt ettek és mindnyájan egy lelki italt ittak, mert ittak a lelki kősziklából, amely a Krisztus, mint mi“, azaz ők a Krisztusban ugyanazt a lelket és hitet bírták, amely ben-

nünk van és épenúgy keresztyének voltak, mint mi. Ez okból, amiben helyesen cselekedtek, abban minden keresztyén jól cselekszik a világ elejétől végig; mert idő és külső életlefolyás semmit sem határoz a keresztyéneknél. Azután meg nem is igaz, hogy az ó-testamentom annyira el lenne törölve, hogy nem kellene megtartani, vagy helytelenül cselekednék, aki mindig megtartaná, mint Szt. Hieronymus és sokan mások tévedtek¹⁰; hanem úgy van eltörölve, hogy szabad tenni és megengedni s nem szükséges a lélek üdvének elvesztése mellett megtartani, mint akkor volt.

Mert azt mondja Pál I. Kor. 7, 19. Gal. 6, 15, hogy „sem a körülmetéletlenség, sem a körülmetéltség valami, hanem új teremtés a Krisztusban,“ azaz nem bűn, ha valaki körülmetéletlen, mint a zsidók gondolták, épúgy nem bűn körülmetéltetni magát, mint a pogányok gondolták, hanem mindkettő szabad és jó, ha az ember úgy teszi, hogy nem gondolja, hogy ennek alapján istenfélő és boldog lesz. Így áll a dolog az ó-testamentom minden más előírásaival is, hogy nem helytelent cselekszik az ember, ha elmulasztja s nem helytelent, ha megtartja, hanem szabad és jó azt megtartani s elmulasztani. Igen, hogyha az felebarátainknak boldogságához hasznos, vagy szükséges, akkor mindezt meg kellene tartani, mert mindenkinek kötelessége tenni azt, ami felebarátjának hasznos és szükséges, legyen az ó- vagy új-szövetségi, legyen az zsidó, vagy pogány dolog, mint Pál tanítja I. Kor. 12, 13. Mert a szeretet mindeneken győz s mindenek felett van s csak arra tekint, ami hasznos és szükséges másoknak s nem kérdezi, hogy ó-, vagy új-e.

A hivatalra vonatkozó példák is olyanok, hogy szabadon követheted, vagy nem; azonban hogyha látod, hogy felebarátodnak szüksége van valamiben, akkor szereteted ösztönöz, hogy tedd meg, a mi szükséges, amit egyébként tenni vagy elmulasztani szükségtelen volna, vagy tetzsédsedtől függne. Csak azt ne gondold, hogy ennek alapján istenfélő, vagy boldog leszel, mint ahogy a zsidók önhit-

ten vélték, hogy tetteik által érik azt el; hanem a hitre bízzad, mely cselekedetek nélkül új teremtménnyé tesz tégedet.

S hogy azt új-testamentom által is bebizonyítsuk, biztos tanú erre nézve Ker. János (Luk. 3,₁₄), akinek hivatása volt Krisztus mellett tanúskodni, bizonyítani s tanítani, más szóval az ő tanításának újtestamentominak s evangéliominak kellett lennie, mint hogy neki Krisztushoz tökéletes népet kellett vezetnie. Ez a János megerősíti a katonai hivatást és azt mondja, hogy: legyenek megelégedve a zsoldjukkal. Hogyha keresztyéntelen dolog lett volna fegyvert viselni, korholta volna őket s arra hívta volna fel, hogy hagyják mindkettőt: a zsoldot, s fegyvert, vagy pedig nem tanította volna őket keresztyén életre. Épúgy Szt. Péter, mikor Corneliusnak prédikál (Apost. Csel. 10,₄₃) a Krisztusról, nem hagyta meg neki, hogy hagyja el hivatalát, amit mindenesetre meg kellett volna tennie, hogyha Corneliusnak keresztyén vallási állásával nem férhetett volna össze; azonkívül mielőtt megkereszteltetett volna, leszállt reá a Szt. Lélek s Lukács maga is dicséri, hogy istenfélő ember volt már Péter beszéde előtt s nem feddi rajta azt, hogy katonának és pogány császárnak századosa volt. Amit tehát a Szt. Lélek Corneliuson nem kifogásolt és nem korholt, méltányos, hogy mi se feddjük s kifogásoljuk.

Hasonló példát mutat a szerecsen százados Eunuchus (Apost. Csel. 8,₃₉), akit Fülöp evangelista megtérített és megkeresztelt s megengedte, hogy hivatalában maradjon s haza menjen, aki pedig a napkeleti szerecsen királynőnek fegyver nélkül nem lehetett volna hatalmas századosa.

Igy volt Cyprus szigetének kormányzója Sergius Paulus is (Apost. Csel. 13,₁₂), akit Szt. Pál megtérített s mégis kormányzónak hagyott a pogányok között és fölött. Épúgy tett sok szent martyr is, akik a római pogány császároknak engedelmesek voltak, vezetésök alatt harcba szálltak s kétségtelenül embereket is öltek, hogy a békét fentarthassák; mint ahogy Szt. Móricról, Achatiusról, Gereonról és sok másról írnak Julianus császár alatt. Ezenfelül előttünk

van Szt. Pál világos s határozott szövege, Róm. 13,¹ melyben ezt mondja: „a felsőség Istentől van rendelve.“ Épügy (4 vers): „a felsőség nem ok nélkül viseli a fegyvert, Istennek szolgálja s bosszújának megállója azon, ki gonoszt cselekedendik.“

Kedves barátom! ne légy oly vakmerő és ne mondd azt: a keresztyén ne tegye azt, ami különben Istennek tulajdon műve, rendelése és teremtése, mert különben azt is kellene mondanod: a keresztyénnek nem kell ennie, innia, sem házasodnia, holott ez is Isten műve és rendelése. S ez jól van úgy, még pedig annyira jól, hogy mindenki keresztyén módon s boldogan élhet vele, mint Szt. Pál mondja I. Tim. 4,⁴: „Isten minden teremtett állata jó és semmit sem kell megvetni, ha hálaadással élnek azzal.“ — Isten összes teremtményei között neked nemcsak evést, ivást, ruhát, csizmát, hanem fegyvert, engedelmisséget, védelmet és büntetést is kell engedned.

Egy szóval, mivel e helyütt Szt. Pál azt mondja, hogy a felsőség Istennek szolgálja, azért engedni kell, hogy az nemcsak a pogányoknak, hanem az összes embereknek is hasznára váljék. Mit is mond ez állítással? azt, hogy Istennek szolgálja s nem mást, mint azt, hogy: a felsőség természeténél fogva olyan, hogy Istennek szolgálhatunk általa. Nagyon keresztyéntelen beszéd volna az, hogy lehetséges oly istentisztelet is, amelyet keresztyén ember nem végezhetne, vagy végeznie nem volna szabad, holott az istentisztelet tartása senkihez sem illik annyira, mint keresztyénekhez; nagyon jó és szükséges lenne, hogy az összes fejedelmek igaz, jó keresztyének legyenek, mert felsőség és hatalom, mint különleges istentisztelet a keresztyéneket első sorban mindenek előtt illeti meg a földön.

Ez okból a fegyveres hatalmat, vagy a felsőséget becsülnöd kell, mint akár a házasságot, vagy földművelést, vagy más foglalkozást, melyeket szintén az Isten rendelt. Miként tehát az ember házasság életet folytatva szolgálhat Istennek, a földművelésben, vagy kézműiparban másoknak hasznára és szolgálnia kellene, ha felebarátjának arra

szüksége lenne; épígy szolgálhat Istennek a hivatalban is, és szolgáljon is benne, ahol azt felebarátjának szüksége követeli, mert Istennek szolgálói ők, akik a rosszat büntetik és a jót védik. Ez azonban úgy legyen berendezve, hogy ne legyen ott, ahol nincs reá szükség, mint ahogy házasnak lenni és földet művelni kinek-kinek tetszésétől függ, ha külső kényszer alatt nincsen.

Te erre így felelsz: Miért nem viseltek fegyvert Krisztus és az apostolok? felelet: mondd meg nekem, miért nem házasodott meg, vagy cipészsze, szabóvá nem lett? Vajjon azért nem lehet jó egy állás, vagy hivatal, mert Krisztus maga nem töltötte be? Mi lenne az összes hivatalokból és hivatásokból, kivéve az igehirdetést, amelyet ő egyedül töltött be? Krisztus betöltötte hivatalát s hivatását; ezzel senkinek másnak hivatását el nem ítélte. Ő hozzá nem illett a fegyverviselés; mert neki csak azt a hivatalt kellett betöltenie, amely által az ő országa kormányoztatik s illetőleg, a melylyel országának javára szolgál.

Országához nem tartozik, hogy ő házas, varga, szabó, földműves, fejedelem, hóhér, vagy hopmester legyen, sem pedig a hatalom, vagy világi jog, hanem csupán Isten ígéje és lelke, miáltal övéi belsőleg vezettetnek. Bármely hivatalt viselt és visel most is, Isten lelkét és ígését adja. És ebben a hivatásában az apostoloknak követniök kellett őt, valamint minden lelki vezetőnek; mert nekik az Isten ígésén, a szellemi fegyveren annyi sok a tenni valójuk, hogy ezt a mesterségöket folytathassák, a világi hatalomról lemondaniok s másokra bízniok kell, akiknek nem kötelességök prédikálni. Az ugyan hivatásukkal nem áll ellentétben, hogy azt is igénybe vegyék, mint mondottuk, mert minden egyesnek kötelessége a maga működésének s hivatásának élni.

Ez okból jöllehet Krisztus fegyvert nem viselt és nem tanította, hogy nem kell viselni, mégis elég nekünk az, hogy nem tiltotta s nem szüntette meg, hanem megerősítette a fegyverviselést. Mint ahogy az is elég, hogy a házasságot nem törölte el, hanem megerősítette annak

dacára, hogy nem nősült s róla nem tanított, mert ő csak olyan hivatásokkal s feladatokkal lehetett elfoglalva, amelyek tisztán csak az ő országának szolgálatában állottak, nehogy abból ürügyet és szükség esetén példát vegyenek annak tanítására és hívésére, mintha Istennek országa nem állhatna fen házasság és fegyver nélkül és hasonló külső dolgok nélkül, (mert Krisztus példái szükség esetén kötelező erővel bírnak) holott Isten igéje és lelke által létezik, s ebben állott Krisztus tulajdonképeni hivatása s abban kellett állania, mint ezen ország legfőbb királyának. De, mivel nem minden keresztyőnek ugyanaz a hivatása (jóllehet lehetne), helyes dolog, hogy valamely más külső hivataluk legyen, amellyel szintén szolgálhatják az Istent.

Mindezekből tehát következik, hogy mi a helyes értelme Krisztus ezen szavainak: Mát. 5: „ne álljatok ellen stb., nevezetesen az, hogy a keresztyén embernek képesnek kell lennie minden gonoszságnak s jogtalanságnak elviselésére, ő maga ne álljon bosszút, a bíróság előtt sem védekezzen, hanem úgy viselkedjen, hogy a maga érdekében általában ne legyen szüksége világi hatalomra és törvényre. De mások részére lehet, sőt kell megtorlást, jogot, védelmet és segítséget keresnie s tennie mindent, amit lehet. Hasonlóképen kell a hatóságnak is, vagy önmagától, vagy másoktól indítatva, a kárvallottnak panasza nélkül keresnie, mozgatnia, segítenie s védenie. Hogyha azt nem teszi, szidassa s gyaláztassa magát és semmi rossznak ellent ne álljon, mint Krisztus szavai mondják.

Te meg légy biztos abban, hogy Krisztusnak ezen tanítása nem tökéletesek részére szóló tanács, mint ami zofistáink Istent káromolva állítják és hazudják, hanem egyetemes szigorú parancs az összes keresztyének részére s tudd meg belőle, hogy azok mind pogányok, a kik keresztyén nevezet alatt magukat megbosszúlják, vagy a bíróság előtt vagyonért s becsületért perlekednek s veszekszenek; de hogy ebből semmi sem lesz, azért jót ál

lok. S te ne igazodj a tömeg és az általános szokás szerint mert a földön kevés a keresztyén, te abban semmit se kételkedjél azonfelül Isten ígéje valamivel több, mint közönséges szokás.

Mert ebből látod, hogy Krisztus a törvényt nem törli el, a mikor azt mondja: „Haliottátok, hogy megmondattok a régieknek: szemet szemért stb., én pedig azt mondom néktek: senkinek se álljatok ellent“ . . . stb., hanem megmagyarázza a törvény értelmét, hogy mikép kell azt felfogni, mintha így szólana: Ti zsidók azt véltétek, hogy Istennek tetsző és szép dolgot műveitek, mikor jog alapján visszakivánjátok, ami a tiétek s bíztok Mózes ezen mondásában: „szemet szemért“ stb. Én azonban azt mondom néktek, hogy Mózes azt a parancsolatot azért adta a rosszak ellen, akik Isten országához nem tartoznak, hogy ők magok bosszút ne állhassanak, vagy még ennél rosszabbat ne tegyenek, hanem ily külső törvény és erő által kényszerítve legyenek a rosszat elhagyni, hogy külső jog s törvény által alárendelve legyenek a felsőségek; ti azonban úgy éljétek, hogy ily jogra ne legyen szükségetek, sem ilyet ne keressetek. Mert jóllehet a világi hatóságnak kell birnia oly törvénnyel, amely szerint a hitetlenek felett ítéletet mond s jóllehet ti azt igénybe vehetitek másoknak megítélésében, még sem kell azt magatokért s magatok ügyében sem keresni, sem igénybe venni, mert tiétek a mennyekországa; ez okból hagyjátok a földi dolgokat annak, aki azokat elveszi tőletek.

Ime ebből látod, hogy Krisztus a maga szavainak nem azt az értelmet adja, mintha Mózes törvényét eltörölné, vagy a világi hatalmat tiltaná, hanem kiveszi azok alól a maga hiveit, hogy a maguk érdekében ne használják, hanem hagyják azt a hitetleneknek, akiknek tehát még ezzel az ő jogukkal is szolgálatot tesznek, mert itt nem keresztyének is vannak és senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy keresztyén legyen. — De hogy Krisztus szavai csupán övéire vonatkoznak, kitészik abból, hogy alább így szól: „Szeressétek ellenségeiteket s legyetek

tökéletesek, mint a tí mennyei atyátok tökéletes“. De aki szereti ellenségeit és tökéletes, az hagyja a törvényt törvénynek s nem követel szemet szemért. De a nem keresztyénektől sem tiltja, akik ellenségeiket nem szeretik s azt igénybevenni akarják, sőt a segítségökre siet, hogy a törvényhez folyamodjanak, nehogy valami rosszszabot tegyenek.

Igy tehát nézetem szerint Krisztus beszéde egyezik azon szentírási helyekkel, amelyek a fegyveres hatalmat elrendelik s hogy nézete ez: Egy keresztyén se használjon, vagy segítségül ne kérjen fegyveres hatalmat a maga, vagy ügyei érdekében, hanem másért lehet és kell használnia s igénybevennie, hogy a gonoszság akadályozva, az istenfélelem védve legyen. Mint ahogy az Úr ugyanazon helyen mondja: „a keresztyén ne esküdjön, hanem az ő beszéde legyen igen, igen, nem, nem“, azaz önmagáért és saját akaratából s tetszése szerint ne esküdjék. De ha a szükség, a közjó és boldogság, vagy Isten dicsősége követeli, akkor esküdjön. Ily módon másnak szolgálatában éljen a tiltott eskűvel épúgy, mint ahogy egy másnak javára használja a tiltott fegyveres hatalmat. Mint a hogy Krisztus és Pál gyakran esküsznek, hogy a maguk tanítását és bizonyoságtételét az emberek előtt elhíhethetővé tegyék, mint ahogy szokás és lehet tenni a kötelezvényeknél és szerződéseknél, miről LXII. Zsolt, 12 szól: „dicsértetnek, akik az ő nevére esküsznek“.

Tovább kérded azután, vajjon a hopmester, hóhér, jogászok, ügyvédek s amilyen e nemű népség csak van, lehetnek-e keresztyének s tisztességese foglalkozásuk? Felelet: Hogyha a felsőség és hatalom, mint feljebb bizonyítottam, Istennek tisztelete, akkor mind annak is istentiszteletnek kell lennie, amire a felsőségnek szüksége van: tehát a hatalomnak is. Mindig kell olyannak lennie, aki a gonoszat befogja, vádolja, megfojtja és kivégezi, a jókat védi, felmenti, felelősség alól megszabadítja és kiszabadítja. Ez okból, hogyha azt abban a nézetben teszik, hogy nem ő magok hasznát keresik, hanem csupán segítségére van-

nak a hatalom érvényesítésének, hogy a gonoszok féken tartassanak, az nem rejt veszélyt rájuk nézve s élhetnek vele, mint más ember más foglalkozással s szolgáljon fenntartásukra. Mert, mint mondtam, a felebarátaink iránt való szeretet nem nézi a maga hasznát, azt sem nézi, mily nagyok, vagy kicsinyek egyes ügyek, hanem mennyire hasznosak felebarátainkra, vagy pedig a közjóra nézve.

Kérded: Hogyan? Nem használhatnám-e a hatalmat magamért és az én ügyemért azon ürügy alatt, hogy azzal nem a magam ügyét szolgálom, hanem a gonosznak büntetését, eszközlöm? Felelet: Ily csodás eset nem lehetetlen, de nagyon ritka s veszedelmes. Ha a lélek nagyon gazdag, megtörténhetik. Mert így olvassuk ezt Sámsonról Bír. 15, (11) hogy így szól: „Úgy tettem velök, mint ők tettek velem,” de ez ellen szól Péld. 24, (29) „Ne mondd: úgy akarok vele tenni, mint ő én velem tett;” és 20, (22) „Ne mondjátok: én meg akarom neki fizetni a rosszat.” Sámson ugyanis Istentől fel volt hatalmazva arra, hogy a filiszteusokat megkínozza és Izráel fiait megszabadítsa, jóllehet volt oka, hogy a saját baját ürügynek használja az ő büntetésükre; azért mégsem tette azt azon okból, hogy magát megboszúlja s a maga hasznát keresse, hanem hogy másoknak szolgáljon és a filiszteusokat megbüntesse. De ezt a példát senki sem fogja követni, hogyha nem igaz keresztyén és nincs telve Szt. Lélekkel. Ahol az ész is így akar cselekedni, bizonyára megtalálja az ürügyet, mintha nem a maga hasznát akarná keresni; ez azonban alapjában véve hamis dolog, mert az kegyelem nélkül lehetetlen. Ez okból légy előbb olyan, mint Sámson, akkor tehetsz is úgy, mint Sámson.

A MÁSODIK RÉSZ.

A felsőség hatáskörének határáról.

Evvel ez értekezésnek főrészéhez jutottunk. Mert, minekutána szólottunk arról, hogy világi felsőségnek kell lennie a földön és arról, hogy miképen kell azt

alkalmaznunk keresztyén módon és boldogítva, azt is ki kell fejtenünk, hogy mily hosszú a karja s mily messze nyújtsa azt, hogy túlságos messze ne nyújtsa s Isten országába s kormányozásába ne avatkozzék. S azt nagyon szükséges tudni, mert elviselhetetlen és rettenetes kár származik abból, hogyha nagyon tág teret engednek neki és veszélyes, ha szűk határok között mozog. Itt enyhén, amott túl szigorúan büntet. Jóllehet elviselhetőbb a baj, ha ez irányban vét s enyhén büntet, mintha abban az irányban vét és túl szigorúan büntet, mert mindig jobb, ha egy utonállót életben hagynak, mint ha egy istenfélő embert megölnék, minthogy a világnak van és lesz utonállója, istenfélő embere pedig kevés van.

Legelőször meg kell jegyezmem, hogy Ádám gyermekei kétfélék, ezeknek egyike Istenországában Krisztus alatt, másika a földi országban, amint feljebb mondtuk, földi hatóság alatt áll s kétféle törvénnyel bírnak. Mert minden országnak saját törvényeivel s jogaival kell bírnia s törvény nélkül semmiféle birodalom, vagy hatóság nem lehetséges, mint ahogy azt a mindennapi tapasztalás igazolja. A világi hatalomnak vannak törvényei, amelyek tovább nem terjedhetnek, mint a testre, vagyokra s arra, ami külsőleg létezik a földön. Mert az Isten nem engedheti s nem akarhatja, hogy kivüle más valaki kormányozzon a lélek felett. Ez okból, ahol a világi hatalom arra vete-medik, hogy törvényt alkot a léleknek, Istennek jogkörébe nyúl s csak ámitja, rontja a lelkeket. Ezt oly világossá akarjuk tenni, hogy az emberek megértsék, hogy a mi lovagjaink, fejedelmeink és püspökeink lássák, mily ostobák, ha az embereket törvényeikkel s parancsolataikkal kényszeríteni akarják, hogy ily, vagy oly módon higyjenek.

Hogyha emberi törvényt hoznak a lelkekre, hogy ilyen, vagy amolyan módon higyjenek, mint ahogy azt egy vagy más ember előadja, ott bizonyosan hiányzik az Istennek igéje. Ha Istennek igéje hiányzik belőle, kétséges hogy, vajjon akarja-e azt az Isten, mert amit nem ő parancsol, arra nézve nem lehetünk bizonyosak, hogy tetszik-e neki,

sőt bizonyosak vagyunk, hogy Istennek nem tetszik. Mert ő a mi hitünket csupán s tisztán az ő isteni igéjére akarja alapítani, mint Máté 16, (18) mondja: „Ezen a sziklán építem fel anyaszentegyházamat.“ És Ján. 10, (4, 5) „Az én juhaim hallgatnak az én hangomra és ismernek engemet, másnak hangjára nem hallgatnak, hanem futnak előle.“ stb. Ebből következik, hogy a földi hatóság ily merénylet-parancssal örök halálba kergeti a lelkeket, mert olyasminek hívésére kényszeríti, ami helyes és Istennek bizonyára tetszik s mind az által kétséges, de sőt bizonyos, hogy nem tetszik, mivel semmiféle világos Isten igéjén nem alapszik.

Mert, aki helyesnek hiszi azt, ami helytelen, vagy bizonytalan, az megtagadja az igazságot, ami maga az Isten s hisz a hazugságokban és tévedésekben, igaznak tartja azt, ami nem igaz.

Azért nagy oktalanság az, amikor azt rendelik, hogy engedelmeskedni kell az egyháznak, atyáknak, zsinatoknak, jóllehet annak alapjául nem szolgál Isten igéje. Ördög-apostolok parancsolnak ilyet s nem az egyház, mert az egyház semmit sem parancsol, csak amiről biztosan tudhatja, hogy Isten igéje, mint Szt. Péter (I. Pét. 4, 11) mondja: „aki beszél, mint Isten szavát beszélje.“ Ők azonban semmikép sem fogják hebizonyítani, hogy a zsinatok határozatai Istennek igéje. Sokkal bolondabb dolog azonban az, ha arra hivatkoznak, hogy a királyok, fejedelmek s a tömeg így hisz. Kedvesem! mi nem vagyunk keresztelve sem királyokra, sem fejedelmekre, sem a tömegre, hanem magára Krisztusra és Istenre; nem is hívnak bennünket királyoknak, fejedelmeknek, vagy tömegnek, hanem hívnak bennünket krisztusiaknak. A léleknek senki se parancsoljon s nem is parancsolhat, még ha az égbe vezető utat tudná is neki mutatni. Azt pedig egy ember sem teheti, egyedül az Isten. Azért azokban a dolgokban, melyek a lélek üdvére tartoznak, semmi mást, csupán Isten igéjét kell tanítani és követni.

Épügy, ha még nagy szamarak is, be kell látniok, hogy a lelkek felett semmi hatalmuk sincsen. Mert egy

ember sem képes megölni a lelket, vagy élővé tenni, az égbe, vagy a pokolba vezetni. És hogyha azt nem is akarnák nekünk elhinni, Krisztus mindig eléggé fogja azt bizonyítani, mert Máté 10. 28 így szól: „Ne féljete azoktól, kik a testet ölik meg, a lelket pedig nem ölhetik meg; hanem inkább féljete attól, aki mind a lelket, mind a testet elveszitheti a gyehennába.“ Én azt tartom, hogy itt világosan ki van véve a lélek minden emberi kézből és csupán az Isten hatalma alá van rendelve.

Mondd meg ez okból nekem, mennyi belátás van abban a fejben, amely azon a helyen parancsot talál, ahol semmi hatalma nincs? Ki nem tartaná esztelennek azt, aki a holdnak parancsolni akarna, hogy világítson, ha akar? Mily szépen hangzanék, hogyha a lipcseiek nekünk Wittenbergben, vagy pedig mi wittenbergiek parancsokat osztogatnánk a lipcseieknek? Hálából bizonyosan fekete hunyort ajándékoznának a parancsolónak, hogy az agyát megtisztítsák és a náthát elfojtsák.¹¹⁾ Így cselekszenek még a mi császáruk, okos fejedelmeink is s a pápák, püspökök és zofisták, úgy vezettetik magukat, vak a világtalant, hogy alattvalóiknak megparancsolják, hogy higyenek Isten ígéje nélkül, amint ők jónak találják s mégis keresztyén fejedelmeknek akarnak neveztetni, pedig az Isten csak ürügy nekik.

Azonfelül meg kellene érteniök azt, hogy minden hatalomnak csak ott kell és lehet cselekednie, ahol láthat, ismerhet, bírálhat, ítélhet, mondhat, cselekedni s változtatni tud. Mert micsoda bíró lenne az, aki vakon akarna ítélni oly dolgok felett, amelyeket sem nem hall, sem nem lát? Mondd meg nekem, mikép képes egy ember a szíveket látni, megismerni, vizsgálni, ítélni s változtatni? Mert ez egyedül az Istennek van fenntartva, amint VII. Zsoltár (10 v.) mondja: „Isten vizsgálja a szíveket és a veséket.“ Épúgy: „Isten ítélő bírója az embereknek.“ Apost. Csel. 1, 24. Az „Isten szívet ismerő.“ És Jer. 17, (9): „Gonosz és kipuhatatlan az emberi szív, ki vizsgálhatja meg? Én vagyok az Úr, aki a szíveket és veséket vizsgálom.“ A törvény-

székeknek nagyon biztosnak kell lennie és mindent világosan látnia, amikor itélnie kell. De a léleknek gondolatai, fogalmai senki előtt sem lehetnek világosak, csupán Isten előtt; minélfogva hiába való s képtelen dolog valakinek parancsolni, vagy valakit erőszakkal rábírní, hogy így, vagy amúgy higgyen. Más kellék szükséges ahhoz; az erőszak nem teheti. S én csudálom a nagy szamarakat, hiszen ők magok mondják: *De occultis non iudicat ecclesia*, vagyis a titkos dolgok felett nem ítél az egyház. Midőn tehát az egyház is a maga lelki hatóságával csak nyilvánvaló dolgok felett ítélhet, mikép vállalkozhat arra tudatlan világi hatóság, hogy ily titkos, szellemi, elrejtett dolog felett, mint a hit, ítéljen és kontárkodjék?

Különbben is kinek-kinek dolga, hogy milyen a hite s neki magának kell törekednie valódi hitre; mert, amily bizonyos, hogy senki más nem mehet helyettem a pokolba, vagy az égbe, ép oly kevésbé hihet, vagy nem hihet helyettem s amilyen kevésbé nyithatja, vagy elzárhatja előlem a mennyet, vagy a poklot, ép oly kevésbé kényszeríthet hitre, vagy hitetlenségre. Mivel tehát mindenkinek lelkiismeretétől függ, hogy mikép hisz, vagy nem hisz, s ebből a világi hatóságnak semmi rövidsége nincsen, ez okból legyen ő is elégedett s intézze a maga dolgait s hagyja az embereket, hadd higgyenek úgy, vagy amúgy, amint lehet és tetszik nekik és senkit erőszakkal ne kényszerítsenek, mert a hit az egyéniség szabad elhatározása, melyre senkit sem lehet kényszeríteni. Istennek műve az az emberi lélekben, amiért azt semmi külső hatalomnak nem lehet kieroszakolni, vagy teremteni. Innen ered az a közmondás, mely Augustinusnál is található: hitre senkit sem lehet és szabad kényszeríteni. Ezenfelül ezek a vak, nyomorúlt emberek nem látják, hogy mennyire hiába való képtelen dologra vállalkoznak. Mert bármily szigorúan parancsolják s bármennyire dühöngnek, többre mégsem kényszeríthetik az embereket, minthogy szájjal és kézzel kövessék őket; a szívet nem kényszeríthetik, mégha szíjjel is tépik magukat. Mert igaz a

közmondás: a gondolatok vámmentesek. Mert, mit használnál az, hogy kényszeríteni akarják az embereket, hogy szívben higgyenek, holott látják, hogy az lehetetlen? Ezzel a gyengébb lelkiismeretűeket erővel kényszerítik, hogy hazudjanak, tagadjanak és másképp beszéljenek, mint ahogy a szívük szerint gondolkoznak és megterhelik magukat rettentő idegen bűnökkel. Mert mindazon hazugságok és hamis hitvallások, melyeket az ily gyöngye lelkiismeretűek tesznek, azt terhelik, aki őket azokra kényszeríti. Sokkal könnyebb volna rájuk nézve, hogy amennyiben alattvalóik tévelyegnek, inkább hagynák őket hibás tévelygésükben, mintsem hogy hazugságra és másnemű beszédre szorítják, mint a hogy a szívökben éreznek, de még nem is helyes, hogy rosszat rosszabbal akarnak elhárítani.

De akarod-e tudni, miért rendelte azt az Isten, hogy minden világi fejedelemnek gyalázatos módon kell bukni? Meg akarom azt neked mondani. Az Isten őket hamis felfogásuakká tette s le akar velők számolni, mint az egyházi uracsokkal. Mert az én nem kegyelmes uraim, a pápa és püspökök, püspökök tartoznának lenni és Isten igéjét prédikálni; ők azonban azt hagyják s világi fejedelmekké lettek s uralkodnak oly törvényekkel, melyek csak a testre és vagyonra vonatkoznak. Gyönyörűen fordították meg a dolgot; belsőleg kellene kormányozniok a lelkek felett Isten igéje által, hát kormányoznak külsőleg városokat, városokat, országot s népeket és kínozzák a lelkeket kimondhatatlan öldökléssel.

Hasonlóan kellene a világi uraknak külsőleg kormányozniok országot és embereket; azt azonban hagyják és egyebet nem tudnak, mint húzni s nyúzni, vámot vámra szedni, kamatot kamatra halmozni, itt egy medvét, amott egy farkast kibocsátani: ezenfelül semmi jogot, hűséget, igazságot nem lehet náluk találni és akként cselekszenek, hogy azt még a rablók és utonállók is megsokallják s világi kormányzásuk oly mélyre sülyed, mint a lelkeszi zsarnokok kormányzása.

Ez okból az Isten az ő eszköket is elforgatja, hogy

észellenesen cselekednek és lelkiileg akarjanak uralkodni a lelkek felett, mint viszont amazok testileg akarnak uralkodni, hogy magukra vegyenek idegen bünt, Istennek és minden embernek gyűlöletét, míg pusztulásnak indulnak püspökökkel, papokkal és szerzetesekkel együtt, egyik lator a másikkal és ezután mindezekért az evangéliomot vádolják s megbánás helyett Istent káromolják és mondják: mindezt a mi prédikálásunk okozta. Pedig ezt az ő istenellenes gonoszságuk eredményezte s eredményezi megszakitás nélkül: mint a rómaiak is tették, mikor tönkre mentek.¹² Ime látod Istennek végzését a nagy tökfilkók felett. Ámde ne gondolják, hogy meg nem akadályozható az Istennek ezen komoly végzése az ő magába szállásuk által.

Te azt mondod, hogy hiszen Pál mondotta, Róm. 13, (1): „Minden lélek engedelmeskedjék a hatalomnak és felsőségeknek.“ És Péter így szól: „Legyünk engedelmesek minden emberi rendelkezésnek.“ Felelet: Jó helyen jársz, mert e mondások mellettem szólanak. Szt. Pál szól a felsőségről és hatalomról. Te pedig imént hallottad, hogy a lélek felett senkinek sem lehet hatalma, csupán Istennek. Ezért Szt. Pál sohasem szólhatott más engedelmességről, mint arról, mellyel a hatalomnak tartozunk. Ebből következik, hogy nem szól a hitről, hogy a világi hatalomnak ne lehessen a hit felett parancsolnia, hanem külső javakról, amelyeket rendben tartani s kormányozni kell a földön. Ezt fejezik ki következő szavai is érthetően és világosan, amikor mind a kettőnek, a hatalomnak és felsőségnek célját meghatározva így szól: „Adjátok meg mindenkinek, amivel tartoztok, akinek adóval, adót, akinek vámmal, vámot, akinek tisztelettel tiszteletet.“ Ebből látod, hogy a világi engedelmeség és hatóság csupán külsőre, adóra, vámra, tiszteletre s félelemre vonatkozik. Ugyanígy, mikor mondja: A hatóságtól nem kell félniök a jó, hanem csak a rossz tetteknek; azonban korlátozza a hatóságot, hogy ne mesterkedjék a hitben és Isten igéjében, hanem rossz tetteket javítgasson.

Ezt akarja Szt. Péter is, amikor mondja: „Legyünk

engedelmesek minden emberi rendelésnek.“ Emberi rendelés azonban nem terjeszkedhetik felfelé az égbe és a lélek fölé, hanem csupán a földön az embereknek egymás között való külső életére, ahol az emberek látni, ismerni, vizsgálni, ítélni, büntetni és menteni tudnak. Mindezt maga Krisztus is finomul megkülönböztette s röviden kifejezte, mikor így szól Mát. 22, (21): „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az Istené“. Hogyha a császári hatalom Isten országára és hatalmára is kiterjeszkednék, és nem lenne külön álló, akkor nem kellett volna azt így megkülönböztetnie. Mert miként mondtam, a lélek nem áll a császár hatalma alatt, ő azt sem nem taníthatja, sem nem vezetheti, sem meg nem ölheti, sem élővé nem teheti, sem nem kötheti, sem nem oldhatja, sem nem ítélheti, sem vissza nem tarthatja, sem szabadon nem bocsáthatja. Ezzel pedig kellene birnia, hogyha volt hatalma felette parancsolni s neki törvényt hozni; hanem igenis van joga ezt tenni test, vagyon és becsület felett, mert ez az ő hatalma alatt áll.

Mindezt már régen azelőtt Dávid egy rövid mondatban kifejezte, amikor így szól CXV. Zsolt. (16. v.): „Mert az eget az ég urának adta, de a földet a föld fiainak adta;“ az az, ami a földön van és ideigvaló, földi országhoz tartozik, a felett van az embereknek hatalma Istentől, de ami az éghez és örökkévaló országához tartozik, az egyedül a mennyei Úr alatt vagyon. Mózes sem felejtette el ezt, mikor így szól I. Móz. 1.: „Mondá Isten: Teremtsünk embert a mi ábrázatunkra és a mi hasonlatosságunkra: és uralkodjék a tengernek halain, az égen repdeső madarakon stb.“ Ezek szerint az embernek csak a külső uralkodás adatik. Általában véve ez a közfelfogás, amint Szt. Péter mondja Apost. Csel. 5, (29): „Inkább kell Istennek engedeimeskedni, mint embereknek“. Amivel világosan meghatározza a világi hatalom célját. — Mert hogyha mindenben meg kellene tartani azt, amit a világi hatalom akar, hiába mondanák akkor: „Inkább kell Istennek engedelmeskedni mint embereknek“. Ha tehát a te fejedelmed, vagy világi urad azt parancsolja,

hogy a pápával tarts, így, vagy amúgy higgyél vagy azt parancsolja, hogy dobd el a könyveket magadtól, így kell válaszolnod: Lucifert nem illeti meg, hogy Isten mellett üljön! Kedves uram! tartozom önnek engedelmeskedni testemmel s vagyonommal; parancsoljon hatalmának mértéke szerint e földön, hát fogok engedelmeskedni. De ha azt parancsolja, hogy az ön hite szerint higgyek és könyveimet eldobjam magamtól, akkor nem tartozom engedelmeskedni, mert ön ebben zsarnok és túllépi hatáskörét, parancsol ott, hol sem joga, sem hatalma nincsen stb. — Ha ezért vagyonodat elveszi és megbüntet az engedetlenségért, boldog vagy és köszönd meg az Istennek, hogy méltó vagy Isten ígéjéért szenvedni. Hadd dühöngjön az esztelen, majd ítél felette az Úr. Mert én azt mondom neked, hogyha te nem állsz neki ellent, s megengeded, hogy hitedet, vagy könyveidet elvigye, valóban megtagadtad az Istent. Mint ahogy, — hogy erre példát felhozzak —, Meiszenben, Bajorországban, Márkában¹³ és más helyeken a zsarnokok parancsot adattak ki, hogy az új testamentumokat át kell adni a hivatalokban. Ezen helyeken az alattvalók így tegyének: Egy lapocskát, egy betűcskét se adjanak át, ha nem akarják lelki üdvösségüket veszélyeztetni. Mert aki azt teszi, Heródesnek kezébe adja Kiszttust, mert úgy tesznek, mint a Krisztus-gyilkosok, mint Heródes. Hanem mindezt el kell szenvedniök, akárha házaikat is megtámadják, akárha azt elrendelik, hogy erőszakkal elvegyék tőlük akár könyveiket, akár javaikat. A merényleteknek nem szabad ellentállani, hanem elszenvedni kell őket; nem szabad azokat helyeselni, annál kevésbbé lehet szolgálni, vagy követni, vagy engedni akár egy talpalatnyit vagy egy hajszálnyit. — Mert az ilyen zsarnokok úgy cselekszenek, mint ahogy a világi fejedelmeknek kell, ők pedig világi fejedelmek. A világ azonban ellensége Istennek; azért azt kell tenniök, ami Isten ellen van, de a világnak mindegy; csak-hogy becstelenné ne váljanak, hanem világi fejedelmek maradjanak. Ez okból ne csudálkozzál azon, hogy az evangéliom ellen tombolnak és örvöngenek. Címöknek és nevének eleget kell tenniök. —

És tudnod kell, hogy a világ kezdetétől fogva ritka madár az okos fejedelem, de még ritkább madár a kegyes fejedelem. Általában ők vagy igen nagy szamarak, vagy igen nagy gézengúzok e földön, minélfogva az embernek náluk a legrosszabbtól kell tartania, kevés jót várnia, kiváltképen a lelkiekben, amelyek a lélek üdvére tartoznak. Mert ők Istennek börtönőrei és hóhérai s az ő isteni haragjának szüksége van rájuk a rosszak megbüntetése s a külső béke fentartása céljából. A mi Istenünk nagy Úr, ez okból szüksége van ilyen nemes, előkelő, gazdag hóhérokra és hopmesterekre és akarja, hogy legyenek gazdagok, tiszteletben s félelemben részesüljenek mindenki részéről, legyen katonaságuk s népök.

Az ő isteni akaratának tetszik, hogy mi az ő hóhérait kegyelmes uraknak nevezzük, lábaik előtt leboruljunk s teljes alázattal engedelmeskedjünk nekik, hogyha mesterségökben nem lépik át a kellő határokat, hogy hóhérokból pásztorok akarjanak lenni. Ha a fejedelem beválik, okos, istenfélő, vagy keresztyén, az egyike a legnagyobb csodáknak és legszentebb jele az isteni gondviselésnek az illető ország felett. Mert a dolog rendes lefolyása szerint Ézs. 3, 4. mondása áll: „Adok nekik gyermek fejedelemeket és gyermekek uralkodnak őrajtok“. És Hózs. 13, (11): „Haragomban fogok neked királyt adni és kegyelem nélkül ismét elvenni“. — A világ nagyon rossz és nem méltó arra, hogy nála sokkal okosabb és kegyesebb fejedelemek legyenek. A békáknak gólyákra van szükségök.

Erre ismét azt mondod: Igen, a világi hatalom nem kényszerít hitre, hanem csak külsőleg véd, hogy az embereket hamis tanítással senki félre ne vezesse; különben mikép lehetne az eretnekek ellen védekezni? Felelet: azt tegyék a püspökök, akiknek ez a hivataluk s nem a fejedelemek. Mert eretnekséget sohasem lehet erőszakkal elnyomni, ahhoz más eszköz kell; itt más kérdésekről van szó, semhogy azokat fegyverrel lehetne elintézni. Isten igéje intézkedjék ebben; ha az nem elegendő, elintézetlen marad a világi hatalom előtt, még ha vérrel tölti is meg

a világot. Az eretnekség lelki baj, azt nem lehet semmi-féle karddal vágni, semmiféle tűzzel elégetni, semmiféle vízzel megfulasztani. Egyedül Istennek ígéje az, amely ezt megteszi, mint Pál mondja II. Kor. 10.⁴⁻⁵: „A mi vitéz-kedésünknek fegyverei nem testiek, hanem Isten ereje által erősek a nagy erősségeknek lerontására, mikor t. i. minden emberi okoskodásokat elfordítunk és minden nagyságot, mely felemelkedik az Istennek ismerete ellen és az embereknek minden gondolatjokat foglyúl viszik, hogy a Krisztusnak engedjenek“. — Ezenfelül a hitnél s eretnekségnél nincs nagyobb erő ott, hol Isten ígéje nélkül, csupán erőhatalommal ellene dolgoznak. Mert arról meg van győződve mindenki, hogy az erőhatalomnak nincs igaza és jogellenesen cselekszik, mivel Isten ígéje nélkül nyul hozzá és másképp nem tud segíteni magán, mint csupa nyers erőhatalommal, mint ahogy az észnél-küli állatok cselekszenek. Mert a világi dolgokban sem lehet erőszakkal boldogulni, ha csak a jog előbb a jogtalanságot meg nem győzte. Mennyivel képtelenebb ezekben a magas szellemi dolgokban erőhatalommal, jog nélkül s Isten ígéje nélkül cselekedni?¹⁴ — Ezért lám! milyen finom okos uracsok űk, kiakarják űzni az eretnekséget az emberekből és semmi egyebet nem tesznek, csak azt, amivel az ellenfelet erősítik, önmagukat gyanusakká, azokat pedig igazakká teszik. Kedvesem, ha te ki akarod írtani az eretnekséget, akkor mindenek előtt meg kell találnod a módját, hogy a szívekből kitépjed s beleegyezésükkel alaposan elhajlítsad űket tőle; ezt erőhatalommal nem fogod elérni, csak erősíteni fogod. Mert mit használ neked, hogyha az eretnekséget a szívben erősíted s csak külsőleg a nyelvében gyengítéd s hazugságra készíteted? Ellenben Istennek ígéje megvilágosítja a szíveket s ezzel az összes eretnekségek és tévedések elmúlnak a szívből.

Az eretnekségnek ilyen megrontásáról jószolt Ézs. próféta 11.⁴ szólna: „A földet megveri szájának vesszejével és ajkainak lelkével megöli a hitetlent“. Láthatod tehát, hogy száj által kell az istentelent megölni és meg-

téríteni. Egyszóval ezek a fejedelmek és zsarnokok nem tudják, hogy eretnek ellen harcolni annyi, mint az ördög ellen harcolni, aki a szíveket tévelygésben fogva tartja, mint Pál mondja Efez. 6,¹²: „Mert nincsen nekünk tusakodásunk a vér és test ellen, hanem a birodalmak ellen, hatalmasságok ellen, e világnak urai ellen, az élet setétségének vezérei ellen stb.“ — Ez okból, míg az ördögöt ki nem vetjük és a szívből ki nem űzzük, az neki épen annyi, ha fegyverrel, vagy tűzzel az ő edényeit elpusztítom, mintha szalmaszállal villám ellen küzdök. — Mindezt Jób 41,⁽¹⁸⁾ bőven igazolta, mikor így szól: „Mint ahogy az ördög a vasat csak mint szalmát becsüli és semmi hatalomtól a földön nem fél“. A tapasztalás is igazolja; mert hogyha az összes zsidókat és eretnekeket erőszakkal elégetik is, ez által egyik sem térített meg s nem is fog meggyőzteni, vagy megtérítettetni.

Ámde ennek a világnak olyan fejedelmek kellene, hogy hivataluknak egy részét se töltsék be. A püspökök hagyják az Igét békén s ne kormányozzák vele a lelkeket, hanem hagyják meg a fejedelmeknek, hogy azok kormányozzanak helyettök fegyverrel. Viszont a világi fejedelmek engedjék, hogy az uzsorát, rablást, házasságtörést, gyilkolást s más hasonló rossz cselekedeteket ők üzzenek, a püspököket pedig átoklevelekkel büntessék. Ilyképen szépen kicserélik a szerepeket, a lelkeket vassal, a testet lélekkel kormányozzák úgy, hogy a világi fejedelmek lélkileg, a lelki fejedelmek világilag kormányoznak. Mi dolga van egyébként az ördögnek a földön, mint hogy a népével képmutatóskodjék és bohóckodást űzzön. Ezek azok a keresztyén fejedelmeink, kik a hitet védik s a törököt falják! Valóban kitűnő emberek, akikben igazán bízni lehet; ők a magok remek okosságával valóban sokat érnek el: t. i. hogy a nyakukat szegik és országaikat, s népeket szenvedésbe s nyomorba taszítják!

Én azonban ezeknek az elvakúlt embereknek hűségesen azt tanácsolom, hogy figyeljenek meg egy kis mondást, mely a CVII. Zsoltárban (40. v.) van: „effundit contemptum

super principes“ — („kiönti megvetését a fejedelmek felett.“) Istenemre, hogyha ti ezt a kis mondást nem veszitek figyelembe, és nem szerezték neki érvényt, el vagytok veszve, mégha mindegyitek olyan erős lenne, mint a török; a ti dúlástok-fúlástok s dühöngéstekek semmit sem fog használni. Egy nagy része megkezdődött már. — Mert nagyon kevés olyan fejedelem van, akiket nem tartanak bolondoknak, vagy betyároknak. Ez azt jelenti, hogy ők ilyeneknek bizonyúlnak is s hogy a közönséges ember kezd eszmélni s a fejedelmek sanyargatása, (mit az Isten contemptum-nak — megvetésnek nevez) hirtelen megszűnik a népség s közönséges ember előtt és azt gondolom, hogy nem lesz szükség védelemre; a fejedelmek azután fejedelmi módon fognak viselkedni s ismét ésszel, tisztán kezdenek kormányozni.

Az emberek nem fogják, nem tudják, nem akarják a ti zsarnokságtokat és esztelenségteket sokáig tűrni. Kedves fejedelmek és urak tudjátok, íme e szerint kell igazodnotok; az Isten nem akarja ezt tovább tűrni. Most már nem az a világ járja, mint régente, amikor a népet, mint a vadat üztétek s hajtottátok. Ez okból hagyjátok a merényleteiteket és erőszakoskodástokat és törekedjétek arra, hogy törvény szerint cselekedjétek s engedjétek, hogy Isten igéje szabadon terjedjen, mert arra szüksége van, ő azt kénytelen s meg fogja szerezni s nektek hiányozni fog. — Ha van eretnokség, azt, mint illik, Isten igéjével kell meggyőzni. De ha sok fegyver-rángatással töltitek az időt, vigyázzatok, hogy ne jöjjön valaki s rátok parancsolja, még pedig nem Istennek nevében, hogy dugjátok be.

Te azonban erre azt mondhatod, hogy miután a keresztyének között semmi világi hatalomnak nem kell lennie, mikép lehet őket külsőleg kormányozni? Valami felsőségnek a keresztyének között is csak kell léteznie? Felelet: keresztyének között ne legyen s nem lehet semmi felsőség, hanem minden egyes a másiknak egyúttal alárendeltje, mint Pál mondja: Róm. 12, (10): „Mindenki tartsa embertársát a maga fejének.“ És I. Pét. 5, (5):

„Legyetek mindnyájan egymás között engedelmesek.“ Ezt akarja Krisztus Luk. 14, (10): „Mikor valakitől menyezőre hivattatol, ne ülj a főhelyre.“ A keresztyének közt nincs feljebbvaló, csak maga a Krisztus egyedül. És micsoda felsőség lehet ott, ahol mindnyájan egyenlők, egyenlő joggal, hatalommal, jóval és tisztelettel bírnak; s mi több senki sem akar másnak a feje lenni, hanem mindenki másnak alárendeltje akar lenni? Ahol ilyen emberek vannak, ott nem lehet felsőséget felállítani, még ha szívesen tennék is, mivelhogy a keresztyénség lényege s természete nem tűri, hogy felsőség legyen, amikor senki sem akar s nem tud legfőbb lenni. Ahol pedig nem ilyen emberek vannak, ott nincsenek is igaz keresztyének.

Mik tehát a papok és a püspökök? Felelet: Az ő kormányzásuk nem felsőség, vagy hatalom, hanem szolgálat és hivatás, mert ők nem állnak magasabban s nem jobbak más keresztyéneknél. Ez okból sem törvényt, sem tilalmat nem szabhatnak másoknak az ő akaratuk s engedélyük nélkül. Az ő kormányzásuk semmi más, mint Isten igéjének terjesztése, hogy a keresztyéneket vezessék, az eretnekeket meggyőzzék. Mert, mint mondottuk, a keresztyéneket semmi mással sem lehet vezetni, mint csupán Isten igéjével. Mert a keresztyéneket hit által kell kormányozni s nem külső cselekedetekkel. A hit pedig semmiféle emberi szó, hanem csupán Isten igéje által támadhat, mint Szt. Pál mondja Róm. 10, (17): „A hit a hallásból vagy, a hallás pedig Isten igéje által.“ Ez okból, akik nem hisznek, azok nem keresztyének, nem tartoznak Krisztus országába, hanem a világi hatalom alá, hogy hatalommal és külső kormányzással kényszerítsék és kormányozzák őket. A keresztyének maguktól, kényszerítés nélkül tesznek jót s önmagokra nézve elég nekik az Isten igéje. No de erről különben gyakran és sokat írtam.

A HARMADIK RÉSZ.

De ideje már, hogy miután tudjuk, meddig terjed a világi hatalom, lássuk mikép kell a fejedelmeknek hatalmukkal élniök azoknak kedvéért, akik keresztyén fejedelmek is és urak is lenni akarnak és a jövő életbe is akarnak kerülni, aminők, sajnos nagyon kevesen vannak. Mert Krisztus maga leírja a világi fejedelmek tulajdonságait Luk. 22, (25), mikor így szól: „A világi fejedelmek uralkodnak és akik fejedelmek, erőszakkal dolgoznak.“ Mert ők másként nem gondolkoznak, mint úgy, hogyha uraknak születtek, vagy választattak, joguk van hozzá, hogy magukat kiszolgáltassák s erőszakkal kormányozzanak.

Aki tehát keresztyén fejedelem akar lenni, annak valóban meg keli változtatnia felfogását, hogyha uralkodni és erőszakkal eljárni akar. Mert kárhozott és átkozott minden élet, amelyet valaki a maga hasznára él és keres. Átkozott minden tett, amely nem szeretetből való. Szeretetből valók pedig a tettek akkor, hogyha nem az egyéni kívánság-, haszon-, tisztelet-, kényelem- s boldogságból fakadnak, hanem teljes szívből mások hasznára, dicsőségére és boldogságára irányulnak.

Ez okból nem akarok itt szólni a hatóság világi tetteiről s törvényeiről, mert ez nagyon terjedelmes tárgy és arra valók a nagyszámú jogi könyvek. Ámbátor hogyha a fejedelem nem okosabb, mint az ő jogásza és nem ért többet, mint amennyi a jogi könyvekben van, bizonyosan Péld. 28, (10) mondása szerint fog kormányozni: „Az értelem nélkül való fejedelem sokakat igazságtalanul nyom el.“ Mert bármennyire jók és méltányosak is a törvények, mégis mindnyájoknak egy lényeges tulajdonságuk van, hogy a szükség ellen nem kényszeríthetnek. Ez okból a fejedelemnek a törvényt jobban kell kezelnie, mint a fegyvert és saját eszével mérlegelnie, mikor és hol kell a törvényt szigorúan alkalmazni, vagy enyhíteni olykép, hogy az ész mindenkor minden törvény felett kormányozzon s minden törvénynek legfőbb törvénye és mes-

tere maradjon. Épenúgy, mint a családfő, jóllehet a maga cselédsége és gyermekei részére határozott munkaidőt és életrendet állapít meg, mindazonáltal kell kezében lennie oly szabálynak, mely szerint ő azt szükség esetén, amikor p. o. valamely cselédje beteg, elfogatik, akadályozva s megcsalva van, vagy más módon visszatartatik, megváltoztathassa és elhagyhassa és ne bánják a betegekkel oly szigorúsággal, mint az egészségesekkel. Ezt azért mondom, hogy senki se gondolja, hogy rendkívül dolog az, ha valaki az irott jogot és jogászai tanácsokat követi! Sok kell még ahhoz!

Mikép cselekedjék a fejedelem, hogyha nem annyira okos s kénytelen magát vezetetni jogászok s jogi könyvek által? Felelet: Ez okból mondtam, hogy a fejedelmi hivatás veszedelmes hivatás s hogyha nem elég okos, hogy a jogát megtartsa, és tanácsosait vezesse, ott Salamon mondása (Préd. 10, 16) szerint folynak a dolgok: „Jaj az országnak, amelyiknek gyermek fejedelme van.“ Azt felismerte Salamon is, ez okból megijedt minden jogtól, melyet Mózes előírt neki Isten által s minden fejedelmektől s tanácsosaitól és fordult magához az Istenhez s kért tőle bölcs szívet a népnek kormányzására.

E példa szerint kell cselekedniök a fejedelmeknek is. Isteni félelemben cselekedni és nem bízni magát sem holt könyvekre, sem élő fejekre, hanem csupán Istenhez ragaszkodni, folyton reá figyelni s birni jó észszel, mely minden könyvek és mesterek felett áll, hogy alattvalóit okosan kormányozza. Ez okból nem tudok semmiféle törvényt előírni fejedelem részére, hanem csak szívét akarom kioktatni, hogy mily érzésű és járatos legyen minden jogaiban, tanácsokban, ítéletekben s tettekben, hogy a mennyiben ilyenképen él, az Isten bizonyára megadja neki, hogy minden jogot, tanácsot s tettet jól s istenesen intézzen el.

Legelőször is figyelemmel kell lennie alattvalóira s szívét nekik szentelnie; azt pedig akkor teszi, ha egész tehetségét ráfordítja, hogy hasznos és szolgálatra kész

legyen. És ne gondolkozzék ekkép: ország és népe enyém, úgy akarok cselekedni, mint nekem tetszik; hanem így: én az országé és népé vagyok, úgy kell cselekednem, mint ahogy nekik hasznos és jó; nem azt kell keresnem, mikép dőlyfösködöm és uralkodom, hanem azt, hogy mikép őrizhetők s védhetők meg ők jó békével s Krisztus legyen előképe és így okoskodják: Ime Krisztus a legfőbb fejedelem eljött s nekem szolgált; nem kereste, mikép legyen hatalma felettem és kincseket s tiszteletet mikép szerezzen nálam, hanem csak az én inségemet nézte s mindent elkövetett, hogy legyen hatalmam, kincsem s tiszteletem benne és ő általa. Így akarok cselekedni én is; nem keresem alattvalóimnál, ami nekem jó, hanem azt, ami nekik jó; s az én hivatásomban is így akarom őket szolgálni, őket őrizni, meghaligatni, megvédeni s csupán csak úgy kormányozni, hogy jó dolguk s hasznuk legyen belőle nekik s nem nekem. A fejedelem tehát szívével mutassa a maga hatalmát s felsőségét s vegye pártfogásba alattvalóit az ő inségökben s úgy cselekedjék, mintha a saját insége lenne. Mert úgy tett velünk Krisztus és ezek az igazi keresztyén szeretetművek.

Azt fogod erre mondani: Ki akarna ily körülmények között fejedelem lenni? Ily módon a fejedelmi állás a legnyomorúságosabb lenne a földön, mert csak sok fáradtság, munka és fájdalom jár vele. Hová lennének a fejedelmi vígságok tánccal, vadászattal, futtatással, játékkal s hasonló világi örömmel? Erre ezt válaszolom: Most nem azt tanítjuk, mikép kell élnie a világi fejedelemnek, hanem azt, hogy milyen legyen egy világi fejedelem, hogy keresztyén legyen s az égbe jöjjön. Ki nem tudja azt, hogy a fejedelem az égben ritka, mint a fehér holló? Arról sem szólok, mintha hinném, hogy a világi fejedelmek ezt megfogadják; hanem arról, hogy akadna-e egy, aki szivesen akarna lenni keresztyén is s tudni akarná, mikép kell cselekednie? Mert én egészen bizonyos vagyok abban, hogy Istennek igéje nem fog alkalmazkodni és igazodni a fejedelmek után, hanem a fejedelmeknek kell igazodniok utána.

Nekem elég, ha kimutatom, hogy a fejedelemre nézve nem lehetetlen dolog keresztyénné lenni, habár az ritkán s nehezen történik. Mert ha úgy rendezkedhetnének be, hogy az ő táncuk, vadászatuk és futtatásuk nem járna kárral az alattvalókra és szeretettel gyakorolnák velők szemben hivatalukat, akkor az Isten nem lenne velők szemben oly szigorú, hogy nem lenne engedékeny az ő táncuk, vadászatuk s futtatásukkal szemben. Hanem magától értetődő lenne, hogyha hivatásukból kifolyólag alattvalóikat védeni s gondozni kénytelenek, hogy nem egy kedves táncnak, vadászatnak, futtatásnak és játéknak kellene elmaradnia.

Másodszor, vigyázzon a nagy betyárookra, az ő tanácsadóira s akkép viselkedjék velők szemben, hogy senkit sem vessen meg és senkiben sem bízzék annyira, hogy mindentrájok hagyna, mert az Isten ezek közül egyet sem engedhet meg. Egyszer (IV. Móz. 22, 23) számár által szólt; ezért egy embert sem kell megvetni, bármily kicsiny legyen is. Viszont még a legfőbb angyalt is lebukttatta az égből. Ez okból egy emberben sem kell bízni, bármennyire okos, szent, vagy nagy legyen is; hanem meg kell hallgatni mindenkint s vigyázni, hogy ki által akar az Isten szólni és cselekedni. Mert az a legnagyobb baj az uraknál és udvaroknál, hogy a fejedelmet a maga nézetében udvari emberei és hízolgői megvesztegetik s ő elnézővé lesz. Mert nem embert sújt az, ha a fejedelem téved és esztelenséget elkövet, hanem országnak és népeknek kell az ilyen esztelenségtől szenvedniök.

Ez okból a fejedelem a maga hivatalnokaiban úgy bízzék és úgy engedje őket cselekedni, hogy a féket ő tartsa a markában; ne bízakodjék el, ne aludjék, hanem nézzen utánok és (mint Josafát II. Krón. 19, 4 tette) járja be az országot lóháton és figyelje meg mindenütt, miképen kormányoznak és bíraskodnak; akkor személyesen meg fog győződni arról, hogy egy emberben sem lehet teljesen bízni. Mert nem szabad azt gondolnod, hogy más ember is oly nagyon törődik veled és a te országgal, mint te magad, még ha

Szentlélekkel is van telve és jó keresztyén. Természeti ember nem teszi azt. Mivel pedig te nem tudod, keresztyén-e, s mily hosszú ideig marad az, azért nem is bízhatod magadat reá biztosan.

Különösen azoktól óvakodjál leginkább, akik azt mondják neked: Kegyelmes Uram! nem bízok bennem kegyelmességed oly sokat? Ki akarja kegyelmességedet szolgálani? stb. Az ilyen ember bizonyára nem tiszta lelkű és úr akar lenni az országban s tégedet lóvá akar tenni. Mert hogyha igazságszerető és istenfélő keresztyén lenne, nagyon szívesen venné, hogy nem bízol benne s dicsérne és szeretne, hogy annyira utána nézessz. — Mert amint istenfélően cselekszik, úgy akarja és tudja elviselni is, hogy az ő munkálkodása előtted és mindenki előtt nyilvánvaló legyen, mint Krisztus mondja Jan. 3, 21: „Aki igazán cselekszik, a világosságra megyen, hogy az ő cselekedetei nyilvánvalók legyenek, hogy azok Isten szerint valók“. Amaz azonban port hint a szemed közé és sötétben akar cselekedni, mint ahogy Krisztus ugyanott mondja: (20 vers) „Valaki gonoszúl cselekszik, gyűlöli a világosságot, nem megyen a világosságra, hogy az ő cselekedetei meg ne feddettessenek“.

Ez okból óvakodjál tőle és hogyha e miatt morog, mondd meg neki: Kedvesem! semmi jogtalanság, sem esik rajtad, Isten nem akarja, hogy én önmagamban, vagy egyetlenegy emberben bízzak; perlekedjél majd magad vele azért, hogy ő azt akarja, vagy, hogy tégedet nem többnek, mint embernek teremtett. Mindazáltal még akkor sem akarnék benned nagyon bízni, hogyha angyal lennél, mert hiszen Luciferben sem lehetett bízni;¹⁵ mert egyedül Istenben kell bízni.

Gondold meg, hogy egy fejedelem síncs, aki oly kedvező viszonyok közt lenne, mint Dávid, aki minden fejedelemnek példaképe. Volt neki egy oly bölcs tanácsadója, név szerint Akhitofel hogy a szöveg így szól róla¹⁶: „Amely tanácsot pedig akkor Akhitofel ad vala, mintha valaki az Isten szavát kérdezte volna“. Mégis bukott és

oly mélyen süllyedt, hogy saját urát, Dávidot elárulta, megölni s megsemmisíteni akarta és Dávidnak meg kellett tanulnia azt, hogy egy emberben sem lehet bízni. Mit gondolsz, miért engedte az Isten, hogy ily borzasztó példák történtek és megirattak, hacsak nem azért, hogy a fejedelmeket és urakat óva-intse a legveszedelmesebb szerencsétlenségtől, amely őket érhetné, hogy t. i. senkiben se bízzanak? Mert nyomorúságos állapot az, hogy az uraknak udvaraiban hízelgők uralkodnak, vagy a fejedelmek másokra bízva magát s azok hálójába kerül s engedi, hogy kiki úgy cselekedjék, amint neki tetszik.

Erre azt mondod: Hogyha senkiben sem lehet bízni, mikép akarnak országot s népet kormányozni? Felelet: Farancsolnod és merned kell; bizalommal lenned s magadat valakire rábízni nem szabad, kivéven csupán csak az Istenre. A hivatalokat mindig keli bízni valakire s ebben kell merned; de azontúl nem szabad bízni emberben, mert természeténél fogva tévedhet, minélfogva örködnöd kell s nem szabad aludnod. Mint a kocsis bízik lovaiban s kocsijában, amelyeket hajt, de azért nem engedi őket szabadjára, hanem kezében tartja a gyeplőt és ostort s nem alszik.

S tartsátok meg a régi közmondásokat, amelyekre kétségtelenül a tapasztalás tanított mert igazságot tanítanak: „a gazda szeméitől hízik a ló.“ Épügy: „a gazda léptei jól trágályázzák a szántóföldet.“ Ez azt teszi, hogy ahol a gazda maga nem néz utána és tanácsosokra, szolgákra bízva magát, ott nem folynak jól a dolgok. Az Isten is csak azt akarja és akaratából történik, hogy az urak szükség által kényszerítve lássák el hivatalukat, mint ahogy minden ember kénytelen a maga hivatását s minden teremtmény a maga rendeltetését betölteni; különben hízó disznók és hasznavehetetlen emberek válnának az urakból, akik senki másnak, csak maguknak használnak.

Harmadszor, legyen gondja arra, mikép bánjon el a gonosztevőkkel. Ebben különösen előrelátónak és bölcsnek kell lennie, hogy mások megrontása nélkül büntessen. És

itt ismét nincs jobb példám, mint Dávid. Volt ő neki egy Joab nevű hadnagya, a ki két álnokságot követett el és áruló módon két istenfélő hadnagyot ölt meg, amivel kétszeresen rászolgált megérdemelt halálára; életében még sem ölette meg, hanem az ő fiának, Salomonnak hagyta azt meg, kétségkívül azért, hogy nem tehetze azt nagy kár s zavar nélkül. Ily módon kell egy fejedelemnek is büntetnie a gonoszokat, nehogy a mikor a kanalat felemeli, tálba lépjen s egy ember koponyájáért inségbe juttasson egy országot s népeket, s megrakja az országot özvegyekkel és árvákkal.

Ez okból nem szükséges követnie a tanácsosokat és vasgyúrókat, akik felbízattják s ingerlik, hogy kezdjen háborút s azt mondják: kell-e nekünk ily szavakat s igazságtalanságot szenvednünk? Nagyon rossz keresztyén, aki egy vár kedvéért pusztává teszi az országot.

Röviden szólva, itt a közmondáshoz kell ragaszkodni: aki nem tud elnéző lenni, az nem tud kormányozni. Ez okból az legyen a szabálya, hogy ahol az igazságtalanságot nem büntetheti a nélkül, hogy egy nagyobb igazságtalanságot el ne kövessen, ott engedjen jogából, bármennyire méltányos lenne is érvényesítése, mert nem arra kell tekintenie, mi az ő kára, hanem arra, hogy mily igazságtalanság származik ebből másokra, a kiknek azt az ő büntetése miatt eltérniök kell. Mert mivel érdemlette meg a sok asszony és gyermek, hogy özvegyekké s árvákká legyenek csak azért, hogy megbosszuljad magad egy haszontalan száj, vagy gonosz kéz miatt, amely neked fájdalmat okozott?

Te erre ezt mondod: E szerint a fejedelemnek nem szabad háborút viselnie, vagy alattvalói nem tartoznak őt követni? Felelet: ez igen nehéz kérdés; de hogy minél rövidebben, keresztyén módon feleljek reá, azt felelem, hogy egy fejedelemnek sem szabad a maga főura, mint a minő a király és császár, vagy általában hűbérura ellen háborút viselnie, hanem hadd vigye, a ki tőle valamit elvenni akar. Mert a felsőséggel szemben nem szabad erőhatalommal ellentállani, hanem csupán az igazság megismerteté-

sével; ha az megtéríti, akkor jó, hogyha nem, mentve vagy és szenveded az igazságtalanságot az Istenért.

De ha az ellenfeled veled egyenlő, vagy kisebb rangú, mint te, mindenekelőtt ajánld fel neki, ami igazság szerint őt megilleti és a békét, a mint erre Mózes Izrael fiait tanítja. Hogyha ő azt nem akarja, akkor fontold meg, mi válik javadra s az erőszak ellen erőszakkal védj magad, mint ahogy azt mind Mózes szépen megírja V. Móz. 20, 10 — Ebben aztán nem a te hasznodat kell nézned, valamint azt sem, hogy mikép maradhatsz te úr, hanem a te alattvalóidnak javát, akiknek te védelemmel és segítséggel tartozol, hogy az ilyen mű szeretetben folyjon. Mert minekutána a te egész országod veszedelemben van, meg kell kísérelned, hogy vajjon nem segít-e meg az Isten, hogy ne pusztúljon el egészen. És hogyha meg nem akadályozhatod, hogy ennek folytán egyesek özvegyekké s árvákká legyenek, mégis meg kell akadályoznod azt, hogy egész országod ne legyen földdei egyenlővé és mind özvegyekké és árvákká váljanak.

Ebben az alattvalóknak kötelességök engedelmeskedni, testöket és javaikat kockára tenni. Mert ilyen esetben köteles az egyik a másikért vagyonát és önmagát feláldozni. Ilyen háborúban keresztyén feladat és a szeretet műve az ellenséget szó nélkül megölni, rabolni, égetni s mindent megtenni, ami kárára van, míg a háború által le nem győzetik; azonban óvakodni kell a büntől, asszonyokat és hajadonokat nem szabad megbecsteleníteni és ha az ellenség legyőzetett, azoknak, akik megadják és megalázzák magukat, kegyelmet és békét kell adni, hogy az ily esetben érvényesüljön a mondás: „Az Isten segíti a legerősebbet.“ Épúgy, mint Ábrahám tett, mikor a négy királyt legyőzte I. Móz. 14, 15 amikor természetesen sokakat megölt s nem sok kegyelmet gyakorolt, míg legyőzte őket. Mert az ily esetet olybá kell venni, mintha Isten küldte volna, hogy az országot megtisztítsa és a gazokat kiűzze.

Hogyan? Hát ha a fejedelemnek nincs igaza, akkor

is tartozik a népe neki engedelmeskedni? Felelet: nem, mert az igazság ellen nem tartozik senki sem cselekedni, hanem inkább kell engedelmeskedni Istennek, akinek kell, hogy inkább legyen igaza, mint az embereknek. Hogyan? Hátha az alattvalók nem tudják van-e igaza, vagy nincs? Felelet: mivel nem tudják és a legnagyobb szorgalom mellett sem tapasztalhatják, hogy van-e igaza, azért lelkük veszélyeztetése nélkül engedelmeskedhetnek. Mert ilyen esetben Mózes törvénye iránytadó II. Móz. 21,¹³ amelyben azt írja, hogy a gyilkos, aki nem tudva s nem szándékosan öl valakit, meneküljön szabad városba s a bíróság mentse őt fel a vád alól.

Mert, amelyik fél megveretik akár neki van igaza, akár nem, Istentől való büntetésnek kell azt vennie. Amelyik pedig ezt nem tudva leveri a másikat és győz, csatáját olyannak kell tekintenie, mintha a tetőről leesik valaki és embert öl és Isten ítéletére kell hagynia a dolgot. Mert Isten előtt mindegy, akár igazságos, akár igazságtalan úr által foszt meg vagyonodtól és testedtől. Te az ő teremtménye vagy s ő azt teheti veled, amit akar, ha csak a te lelkiismereted tiszta. Ilyképpen felmenti az Isten magát Abimélech királyt is I. Móz. 20,⁶ mikor Ábrám feleségét elvitte, nem, mintha joga lett volna hozzá, hanem, mivel ő azt nem tudta, hogy Ábrámnak felesége.

Negyedszer, aminek tulajdonképen elsőnek kell lenni s amiről feljebb is szólottunk, a fejedelemnek Istenével szemben is keresztyéni módon kell viselkednie; azaz teljes bizalommal kell magát alávetnie s bölcsességet kérnie, hogy jól kormányozhasson, mint Salamon tette. Csakhogy hitről és bizalomról annyi sokat írtam már másutt, hogy itt nem szükséges róla többet szólni.

Ez okból hagyjuk abba a tárgyalást s röviden összefoglalva befejezzük azzal, hogy a fejedelemnek négyfelé irányul a kötelessége. Először igaz bizalommal és őszinte imádsággal tartozik Isten iránt. Másodszer szeretettel és keresztyén szolgálattal az alattvalók iránt. Harmadszor óles észszel és elfogulatlan okossággal tanácsosai és hatalma

viselőivel szemben. Negyedszer a gonosztevők ellen szerény komolysággal és szigorral. Ily módon aki állásában kifelé és befelé igazságos, az tetszeni fog úgy az Istennek, mint az embereknek. Csakhogy sok szenvedést és irigységet kell e miatt elviselnie. Ilyen elhatározáson rögtön ott terem a kereszt terhe.

Végül ráadásul még egyre kell itt felelnem azoknak, akik a restitúcióról, azaz a jogtalanul elszedett javak visszaadásáról vitatkoznak. Mert ez, mint közügyi ténykedés, világi karhatalmi eljárás, melyről sokat írtak és amely sok fájdalmas keserőséget fog okozni. Én azonban mindazt rövidre akarom fogni s az összes törvényeket s keserőségeket, melyeket okoztak egy rakáson következőképen lenyelni: Semmiféle más biztos törvényt nem lehet ebben találni, mint a szeretet törvényét. Először, hogyha oly ügy kerül elődbe, amelyben egyik a másiknak visszaadni tartozik valamit: ha mindketten keresztyének, az ügy rögtön el van intézve, mert egyik sem fogja kívánni a másét s így egyik sem fogja visszakövetelni a magáét. — De, ha csak egyikök keresztyén, nevezetesen akinek vissza kell kapnia, könnyű határozni, mert az nem kérdezi azt, hogy lesz-e ismét az övé. Hasonlóképen áll, ha az keresztyén, aki visszaadni tartozik, mert meg is fogja azt tenni. — Akár azonban keresztyén az egyik, akár nem keresztyén, a visszaadást következőleg kell elbírálni. Ha a vétkes szegény és nem képes visszaadni, a másik meg nem szegény, akkor kell, hogy a szeretet joga érvényesüljön s a vétkest fel kell mentened; mert a másik szintén a szeretet joga alapján tartozik ilyenfélét neki elengedni és elnézni, hogyha inségbe kerül. De ha a vétkes nem szegény, akkor vissza kell adatnod vele, amennyit képes; legyen az az egész, a fele, harmad- vagy negyed része; úgy azonban, hogy mégis meghagyod lakását, enni valót és takarót a maga, felesége és gyermeke részére, mert te ezzel különben is tartoznál neki, ha módodban állana; annál kevésbbé kell azt tőle elvenned, mivel neked nincs reá szükséged, ő pedig azt nem nélkülözheti.

De ha mindketten nem keresztyének, vagy pedig az

egyik nem akar a szeretet joga alapján íteltetni, azok hadd keressenek magoknak más bírót, akinek te megjelented, hogy Isten ellen s természeti jog ellen cselekszenek, mégha az emberi jog szerint éles s szigorú ítélettel sújtatnak is. Mert a természet azt tanítja, amit a szeretet cselekszik, hogy azt kell tennem, amit akarok, hogy az emberek velem cselekedjenek. Ez okból senkit sem szabad kifosztanom, bármennyire igaz jogom lenne reá, hogyha én magam nem akarok kifosztva lenni; hanem amiként én óhajtanám, hogy ily esetben más ember a maga jogában velem szemben engedékeny legyen, akként kell nekem is az én jogomból engednem.

Akként kell tehát minden igazságtalan vagyonnal cselekedni, legyen az titkos, vagy nyilvános, hogy mindig a szeretet és természeti jog legyen az irányító. Mert ha a szeretet alapján ítélsz, nagyon könnyen fogsz tudni minden dologban határozni s ítélni minden könyvek nélkül. Hogyha azonban szem elől téveszted a szeretetnek és a természetnek törvényét, soha nem fogod úgy eltalálni az ítéletet, hogy az az Istennek tetsék, mégha az összes jogi könyveket és jogászokat felfaltad volna is; hanem annál nagyobb tévedésbe ejtenek, minél többet okoskodol. Egy igazán jó ítéletet nem szükséges és nem is lehet könyvek alapján hozni, hanem elfogulatlan belátás alapján, mintha semmiféle könyv nem léteznék. De ilyen elfogulatlan ítéletet hoz a szeretet és természet törvénye, amellyel minden értelem telve van. A könyvekből bonyolódott és ingadozó ítéletek erednek, mire nézve egy példát akarok nektek elmondani.

Károly, burgundi hercegről a következő történetet beszélük: egy nemes elfogta az ellenségét; akkor hozzá jött az elfogottnak a felesége, hogy férjét megszabadítsa; a nemes ember megigérte férjének szabadon bocsátását, hogyha vele aludni akarna. Az asszony istenfélő volt, férjét mégis szerette volna megszabadítani; elmegyén a férjéhez s megkérdezi, hogy megtegye-e azt szabadon bocsátásáért. A férj nagyon szeretett volna szabaddá lenni s

meg akarta tartani az életét, megengedte tehát feleségének. Miután a nemes ember aludt volt az asszonnal, másnap levágatta a férjének fejét s holtan adta át a feleségének. Mindezt elpanaszolta Károly hercegnek, aki maga elé rendelte a nemes embert s megparancsolta neki, hogy vegye feleségül az asszonyt. Amint a házasság megtörtént, leütette a nemesnek fejét s az asszonyt helyezte birtokaiba, visszaadta becsületét és ily módon fejedelmileg büntette meg a gyalázatot.

Lám ilyen ítéletet nem adhatott neki semmiféle pápa, jogász, vagy könyv, hanem ez a minden könyvjog felett álló elfogulatlan észből eredt, oly találóan, hogy azt mindenki kénytelen helyeselni s mindenki úgy érzi, mintha szívébe lenne írva, hogy így van az helyesen. Hasonlóképen ír Szt. Ágoston: in sermone Domini in monte (az Úrnak a hegyen tartott beszédében). Ez okból az írott törvényeket az értelem vezetése alatt kellene tartani: ahonnan inkább eredtek, mint a jogi forrásból s nem kellene a forrást patakjaihoz kötni s az észet a betű által fogva tartatni.
